

การพรรณนาความงามของตัวละคร

วรรณคดีนิทานเป็นวรรณคดีที่มีเนื้อเรื่อง มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปตั้งแต่ต้นจนจบ องค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของวรรณคดีนิทานคือตัวละคร เพราะเหตุว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในเรื่องก็เกิดกับตัวละคร กล่าวอีกนัยหนึ่ง การกระทำของตัวละครทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ของเรื่องในวรรณคดีนิทานสมัยอยุธยาบางเรื่อง เหตุการณ์เกิดขึ้นมาจากความงามของตัวละครเอก กล่าวคือความงามเป็นสาเหตุให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เป็นเหตุการณ์สำคัญหรือเป็นปัญหาขัดแย้งในเรื่อง นอกจากนั้นคนไทยเราชอบความสวยงาม กวีเห็นความสำคัญนี้จึงมักพรรณนาความงามของตัวละครสำคัญอยู่เสมอ ๆ จนกลายเป็นขนบนิยมขึ้น ปรากฏว่ามีการพรรณนาความงามของตัวละครสำคัญอยู่ในวรรณคดีนิทานสมัยอยุธยาทุกเรื่อง และกวียังได้พรรณนาค้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เลือกสรรแล้ว เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพความงามนั้น และเกิดอารมณ์คล้อยตามไปกับเรื่อง และเพื่อแสดงความสามารถทางการประพันธ์ของกวีเองด้วย

๓.๑ ลักษณะการพรรณนาความงามของตัวละคร

๓.๑.๑ เนื้อความที่กวีพรรณนา

วรรณคดีนิทานสมัยอยุธยาแทบทุกเรื่องมีบทพรรณนาความงามของตัวละคร ซึ่งในบางครั้งกวีจะพูดว่างามรวม ๆ และที่ปรากฏอยู่มากและเป็นมหัศจรรย์ ๆ คือการกล่าวชมโดยแยกชมทีละส่วน

การกล่าวชมว่างามโดยรวม ๆ นั้น กวีอาจชมตรง ๆ และบางครั้งก็ชมด้วยการเปรียบเทียบโดยนัยว่ารูปร่างสวยงามปานมากตามาคใจ เช่น

โถมงามประหลาดจะมากศา*

หรือชมเปรียบเทียบว่างามเหมือนนางฟ้าในสวรรค์ เช่น

งานล้ำเหมือนนางฟ้าสุราลัย^๒

อย่างไรก็ตามการพรรณนาความงามของตัวละครที่ปรากฏมากและปรากฏ
ในบทพรรณนายาว ๆ คือการชมโดยแยกชมทีละส่วน กวีจะพรรณนาความงามของ
ตัวละครอย่างละเอียดตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า ผู้วิจัยจะแยกศึกษาเป็น ๒ หัวข้อคือ

๓.๑.๑.๑ ส่วนประกอบในร่างกาย

๓.๑.๑.๒ สิ่งเสริมความงาม

๓.๑.๑.๑ ส่วนประกอบในร่างกาย

เนื่องจากกวีพรรณนาชมความงามของตัวละครด้วยวิธีการเปรียบเทียบ
เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านได้ภาพความงามชัดเจน ฉะนั้นผู้วิจัยจึงจะกล่าวถึง
สิ่งที่กวีนำมาเปรียบเทียบพร้อมไปกับการกล่าวถึงส่วนประกอบในร่างกาย

การพรรณนาชมความงามของตัวละครฝ่ายชายและฝ่ายหญิงมีความคล้าย
คลึงกันมาก ผู้วิจัยจึงไม่ขอกล่าวรวมกัน นอกจากในส่วนใดที่แตกต่างกันเป็น
พิเศษจึงจะกล่าวแยกฝ่ายชายฝ่ายหญิง

อนึ่ง การเปรียบเทียบความงามที่ปรากฏในวรรณคดีไทย มีส่วนคล้ายคลึง
กับของอินเดียมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะไทยรับแบบการเปรียบเทียบมาจากอินเดีย
หรืออาจเป็นเพราะไทยเรามีความศรัทธาในเรื่องความงามพ้องกับอินเดียก็เป็นได้

*"สังข์ศิลป์ชัย (ความเก่า)," เลขที่ ๑๑๒ (สมุดไทยคำอักษรไทย
เส้นกินสอขาว).

^๒"มณีพิไชย เล่ม ๓," เลขที่ ๑๘ (สมุดไทยคำ อักษรไทย เส้นรง).

ฉะนั้นการเปรียบเทียบลักษณะใดในวรรณคดีไทยที่พ้องกับของอินเดียโดยที่เป็นลักษณะที่เข้ากับควมงามอย่างของคนไทยอยู่แล้ว ไม่เห็นว่าแปลกประหลาดอันใด ผู้วิจัยจะไม่เปรียบเทียบกับของอินเดีย แต่จะขอล่าวเปรียบเทียบกันเฉพาะที่เห็นว่าการเปรียบเทียบนั้นมีลักษณะไม่เข้ากับคนไทย แคกลับไปตรงกับของอินเดียเท่านั้น การศึกษาหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงส่วนประกอบในร่างกายไปที่ละส่วน เหมือนที่กวีแยกชมตั้งแต่เส้นผมจนปลายเท้าดังนี้

ผม คนไทยถือกันว่าเส้นผมสีค่าเป็นของสวย นอกจากมีสีค่าแล้วยังนิยมกันว่าเส้นผมที่สวยงามโดยเฉพาะของผู้หญิงควรจะเป็นผมยาวสลวยเป็นเงามัน เมื่อต้องแสงจะมีเลื่อมเป็นประกายเหมือนกับหางนกยูง ลักษณะที่นิยมว่างามเหล่านี้จึงปรากฏในการพรรณนาของกวี เช่น

เกศาระรวระทระทวย

ประหลาดหางมยุรทอง^๑

เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวว่าการเปรียบเทียบกับหางนกยูงในวรรณคดีไทยคงจะได้อมาจากการชมลักษณะของนางเบญจกัลยาณีของอินเดีย ดังเช่นปรากฏการเปรียบเทียบเช่นเดียวกันนี้ในเรื่องมโหสถชาดกว่า ดังนี้

ผมงามมีลักษณะเหมือนก่าหางนกยูง เมื่อสยายปล่อยลงประถึงชายผ้าพุ่งแล้วปลายผมกลับออน้อยชูขึ้นเบื้องบนเล็กน้อยประจุปลายมีคณะนั้น^๒

กวีมักจะเปรียบเทียบสีค่าของผมที่ค่าเป็นมันชลับกับสิ่งที่มีสีค่าหลายสิ่งคือเปรียบกับปีกแมลงภูบ้าง เปรียบกับกกลางคืนบ้าง ดังตัวอย่าง

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๔.

^๒เสฐียรโกเศศ, "ความงามของนางในวรรณคดี" ในประชุมเรื่องพระรามและแง่คิดจากวรรณคดี (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๑๓๕.

เสียดายเกษเพียงภุมราผอง*

กิดเกษคือกลรามา-

ศรีวาร^๒

ในวรรณคดีเรื่องกลบทสิริวิบูลกิตต์ กวีกล่าวชมทรงผมของตัวละครฝ่ายหญิง
ที่เรียกว่า "ผมปึก" และ "ผมทัก" ผมปึกมีลักษณะดังนี้คือ

เป็นแบบการไว้ผมอย่างหนึ่งนิยมไว้จนผมค้วยคือวันผมรอบศีรษะ
เป็นรอยจนเห็นขอบซีกเจนนแล้วหวีแสดกกลางบาง หวีเสยบาง แล้วแต่
ใครจะชอบหรืออย่างไร ที่เรียกว่าผมปึกเพราะมองเห็นเชิงผมเป็น
ขอบอย่างซีกเจนนากันเอง^๓

ผมทัก เป็นการไว้ทรงผมแบบผมปึกแต่มีรายละเอียดเพิ่มเติมคือ "ปล่อย
จอนที่ข้างหูยาวลงมาแล้วกั้นทักหูเรียกว่า "จอนหู" บางครั้งใช้จอนหูเกี่ยวดอกไม้
ให้ห้อยอยู่ข้างหูเรียกว่า "ผมทัก" ก็มี^๔ ดังตัวอย่าง

เสียดายปึกตัดทรงมงกุฎทอง   เสียดายล่ององค์เอี่ยมเสงี่ยมงาม
เสียดายทักกรรเจียกผมช่างสมพักตร์^๕

* หลวงศรีปริษา (เซ่ง), "สิริวิบูลกิตต์" ใน ชุมนุมคำรากลอน, หน้า ๒๔๗.

^๒ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๗๔.

^๓ กรมการศาสนา กองวัฒนธรรม, การแต่งกายของไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สื่อการค้า, ๒๕๑๔) (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพคุณแม่แม่แน้ว ชัยปริญญา พันธุ์สมบูรณ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๔), หน้า ๔๐.

^๔ กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม ๓ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๕) (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี), หน้า ๕.

^๕ หลวงศรีปริษา (เซ่ง), "สิริวิบูลกิตต์" ใน ชุมนุมคำรากลอน, หน้า ๒๔๗.

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไก่กล่าวถึงทรงผมของผู้หญิงในสมัยอยุธยาตอนปลายว่า
ไว้ผมปึกเช่นกันแต่ค้ำหลังเกล้ามวย แสดงว่าทรงผมแบบนี้คงจะเป็นที่นิยมในสมัยนั้น
ตัวอย่าง

โรน้อยรอยระเบียบ
ริมเกล้าเพราะสองแนว

เประเบียบเทียบตามแนว
ปีกผมมวยรวไรนาง^๑

นอกจากทรงผมแล้ว สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับผมอีกอย่างหนึ่งก็คือโรผมซึ่งนิยม
กันว่าโรผมทำให้ใบหน้างามขึ้น ดังปรากฏในบทละครเรื่องการระเือก ดังนี้

พักตรากระโรงงามไสสุก

พริบไพรโรจุกเห็นงามคิ^๒

กวีบางท่านให้ความสำคัญกับโรผมว่าเป็นเสน่ห์หญิงอย่างหนึ่งที่กระตุ้นใจ
ให้เกิดความรัก เช่น

โรเกศพรายรัศมีรอง

คือโรมอัมภกามา^๓

เสฐียรโกเศศได้อธิบายถึงเรื่องจับเขม่ากันไรอันเป็นวิธีการแต่งผมของ
ผู้หญิงไว้โดยละเอียด ดังนี้

^๑เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร, "กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก" ใน เจ้าฟ้าธรรม
ธิเบศร พระประวัติและพระนิพนธ์ร้อยกรอง, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (ธนบุรี: สำนักพิมพ์
ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๔๐.

^๒การเกก เล่ม ๒, เลขที่ ๓๑ สมุทไทยคำอักษรไทยเส้นรง.

^๓สมุทโรฆะคำฉันท, หน้า ๔๔.

จับเขม่าคือเอามินหมอกันหม้อข้าว ผสมเข้ากับน้ำมันคานีหรือน้ำมัน
 มะพร้าวก็ได้คุดกเคล้าเข้ากันดีแล้ว เอาน้ำมันหรือจุ่มมันลงไปในเขม่า
 น้ำมัน แล้วเอาไปละเลงยี่ลงบนผมหัดด้วยวิธีจับหยิบโยยงให้ผมหัดแฉ่ตั้ง
 . . . แล้วตอนผมหัดกันไรตอนชอบรอบกระเปาะที่เคยไว้จุก กันไร
 ต้องเป็นศิลปะ มิฉะนั้นไรที่กันจะแข็งคคคความงาม . . .
 ส่วนเรือนผมหัดนั้นหวีเสกกลาง หวีให้ผมหัดและชันเพื่อให้เห็นเด่น
 เป็นมันชันฉับฉะนี้จึงต้องจับเขม่า ส่วนไรนิยมกันว่ามีรอยโรเล็กเป็นผู้ดี
 ชันสูงเพราะเคยไว้จุก*

การพรรณนาถึงผมหัดของตัวละครนั้นจึงกล่าวได้ว่าวิพรรณนาความงามตามที่
 นิยมกันในสังคมสมัยที่กวีแต่งวรรณคดี

ใบหน้า เมื่อพิจารณาส่วนประกอบของร่างกายในแง่ความงาม ใบหน้า
 ก็เป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นส่วนที่มองเห็นได้ก่อนส่วนอื่น ๆ ในร่างกาย
 และถ้าหากผู้ใดมีใบหน้าน่ามองก็จักว่าผู้นั้นมีความงาม ในวรรณคดีมีปรากฏว่าในบางครั้ง
 กวีชมความงามของตัวละครโดยไม่ระบุแยกส่วน แต่กล่าวไปรวม ๆ ผู้วิจัยคิดว่าการ
 กล่าวชมรวม ๆ นี้เป็นการกล่าวชมใบหน้าเป็นสำคัญ ฉะนั้นในเรื่องของใบหน้า
 ผู้วิจัยได้รวมเอากว่ากล่าวชมรวม ๆ มาไว้ด้วยกัน

กวีได้เปรียบเทียบใบหน้าที่เปรียบกับสิ่งที่เชื่อหรือนิยมกันว่างงามและมีค่าหลายสิ่ง
 หลายอย่างคือ

- ก. เทพและเทพธิดา
- ข. สิ่งที่ให้แสงสว่าง
- ค. ดอกไม้
- ง. ทอง

---

* เสฐียรโกเศศ, "ความงามของนางในวรรณคดี" ใน ประชุมเรื่อง
พระราชมารดาและแง่คิดจากวรรณคดี, หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

แลมีรูปโฉมโนมพรรณนุ่บแสงามคังสาวอันไ้ ๑๖ ปีอยู่ชั่วคน แลเขามี
ตัวอันบริสุทธิ์หามลทินมิไ้เลยสักอันแล ว่าในกายเขานั้นแลจะมีสิ่ง
อันเหม็นแลเป็นกลิ่นอันร้ายในกายเขาน้อยหนึ่งกับหอนจะรู้มีในกาย
เขานั้นเลย^๑

ภวิจักจะ เปรียบความงามของตัวละครฝ่ายชายกับเทพโดยเอ่ยชื่อเจาะ
จงเป็นองค์ ๆ ไปดังต่อไปนี้

พระอินทร์ พระอินทร์เป็นหัวหน้าของหมู่เทวดาในสวรรค์ชั้นไตรทริงษ์
พระองค์เป็นผู้ที่ทรงรูปโฉม งามกว่าเหล่าเทพทั้งหลาย ไตรภูมิพระร่วงไ้พรรณนา
ถึงพระอินทร์ว่า "องค์อินทร์นั้นสูงไ้ ๖,๐๐๐ วา แลประทับนี้ค้ายแก้วนิมอาภรณ์
ทั้งหลายแล"^๒ ในวรรณคดีสมัยอยุธยาบางครั้งก็เปรียบเทียบความงามของตัวละคร
กับพระอินทร์ เช่นเมื่อกล่าวชมพระลอ ดังนี้

รอยรูปอินทรหยากฟ้า
แหล่งให้คนชม

มาอำองค์ในหล้า
แลฤา^๓

นอกจากชื่อ อินทร์ ในที่อื่น ๆ ก็ยังใช้คำที่หมายถึงพระอินทร์ต่าง ๆ กันไป
เช่น พระอินทราธิราช พระอินทรา เพ็ชรปาวณี พระสุขัมบดี สมเด็จพระอินทร์ เป็นต้น

---

^๑พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๒๐๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔.

^๓พระวรวงศ์วิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๓.

พรหม : พรหมเป็นเทพอยู่บนสวรรค์ชั้นสูงกว่าสวรรค์ชั้นฉกามาพร
 ในไตรภูมิโลกวินิจจกถากล่าวถึงลักษณะของพระพรหมไว้ว่า "งามบริสุทธิ์สะอาดไม่
 มีที่ชั่ว รัศมีสีสรรงามยิ่งกว่าเทวดาในฉกามาพรสวรรค์"^๑ วรรณคดีไทยมีเพียงไม่
 ก็เรื่องที่เปรียบเทียบความงามของใบหน้าของตัวละครกับความงามของพระพรหม
 เวลาเข้าฌาน เช่น ศิริวิบุลยคติ

พระพักตร์เทียบเปรียบพรหมอันชมฉาน^๒

พระนารายณ์ พระนารายณ์เป็นเทพในศาสนาพราหมณ์ที่มีความสง่างาม
 เช่นเดียวกับเทพองค์อื่น ๆ วรรณคดีนิทานในสมัยอยุธยาเปรียบเทียบความงามของตัวละคร
 ฝ่ายชายกับความงามของพระนารายณ์เพียงไม่กี่เรื่อง เช่น ศิริวิบุลยคติ

แจกเจดโคมโถมงามทรงทรงนารายณ์^๓

นอกจากเทพองค์ต่าง ๆ ที่กล่าวแล้ว ในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์และ
 อนิรุทธคำฉันท์ ก็ยังได้เปรียบเทียบความงามของตัวละครกับเทพองค์อื่น ๆ อีก
 มากมายหลายองค์ไปในคราวเดียวกัน ดังตัวอย่าง

---

^๑พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจจกถา ฉบับที่ ๒
ไตรภูมิฉบับหลวง (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๐), ๓:๒๖๒.

^๒หลวงศรีปรีชา (เซ่ง), "ศิริวิบุลยคติ" ใน ชุมนุมตำราภคณฉบับ
หอพระสมุดวชิรญาณ, หน้า ๑๖๘.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

พระบาทนร่อย
 หากแกลงมาอาศัย
 รอยเทพยคนธรร
 พินยารเรศผยอง
 ฤาพระศรีสุลี
 ฉงนใจค่านึงพรณ
 ฤาจักรปาลี
 ฤาพรหมไชกล
 ฤาเพชรปาลี
 ฤานาคกลบักลาย
 . . . . .
 ฤาสूरियรังสี
 คคิใครจะเซรียบปาน

สุรราชท้าวไท
 ณรรคันเรื่องรอง
 พแปรรูปปลั่งลง
 มาเพ็ญพัศตรพิมพ์จันทร์
 บมีสุรยีนฉงัน
 บมีพัศตรนฤมล
 บมีจักรกาลฉงน
 พรหมพัศตรหลากหลาย
 บมีเพ็ชรเหมือนหมาย
 มาเป็นองครราชา
 . . . . .
 บันลายรูปเบ็ญบาน
 ประจุพรหมหล่อเหล่า

ในตัวอย่างข้างบนนี้ก็เปรียบเทียบความงามของพระอนิรุทธกับเทพหลายองค์
 ได้แก่ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ พระอาทิตย์ และยังเปรียบเทียบกับเหล่า
 อมนุษย์คือพวก คนธรรพ์ พินยาร และนาค อีกด้วย

ข. เปรียบเทียบกับสิ่งที่ให้แสงสว่าง

มนุษย์เราแต่โบราณมาอาศัยแสงสว่างจากพระอาทิตย์และพระจันทร์ ใน
 ขณะเดียวกันพระอาทิตย์และพระจันทร์ก็อยู่ในฐานะเทพด้วย แต่ในที่นี้ผู้วิจัยแยกกล่าว
 ถึงพระอาทิตย์และพระจันทร์ต่างหาก เพราะเนื้อเรื่องส่วนมากก็มักเอ่ยเปรียบเทียบ
 ความงามกับพระอาทิตย์และพระจันทร์ในสภาพที่มองเห็นด้วยตาว่างคงามไม่ใช่ในฐานะเทพ

พระอาทิตย์ พระอาทิตย์มีความงดงาม ความสว่าง และให้ความร้อน
 ฉะนั้นก็จึงมักเปรียบเทียบความงามของตัวละครฝ่ายชายกับพระอาทิตย์ ไม่ปรากฏว่า
 มีการเปรียบตัวละครฝ่ายหญิงกับพระอาทิตย์ เช่นกวีกล่าวถึงความงามของพระลอดังนี้

อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒๑.

งามเงื่อนหินกรกล

แว่นฟ้า

พระจันทร์ พระจันทร์ เป็นสิ่งที่ให้ความสว่าง เช่นกันแต่มีคุณสมบัติส่วนอื่นตรงกันข้ามกับพระอาทิตย์คือพระจันทร์มีแสงนวลทำให้รู้สึกเย็นตา เย็นใจ ฉะนั้นกวีจึงมักเปรียบเทียบความงามของผิวหน้าอันผ่องนวลของตัวละครทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายกับพระจันทร์ เช่น กวีเปรียบเทียบความงามของพระสมุทรรโฆษว่าดังนี้

พักตราเตรียมจันทร์พิมล^๒

กวีเปรียบเทียบความงามของนางจันทร์สุกากับพระจันทร์ ดังนี้

แหวน่ากลองไชยเห็นสาย

-สมรพริ้งเพราพราย

พระภักตรแจ่มเพียงจันทร์^๓

การเปรียบเทียบความงามของตัวละครกับพระจันทร์นับว่าเป็นการเปรียบเทียบที่เหมาะสมเพราะทำให้ผู้อ่านได้ภาพชัดเจนนื่องจากทั้งกวีและผู้อ่านทุกสมัยก็ กับพระจันทร์กันดี และนิยมกันว่าพระจันทร์มีความสวยงามมาก

อนึ่งบางครั้งกวีจะเปรียบเทียบความงามของตัวละครฝ่ายชายและฝ่ายหญิงพร้อมกันว่างามคู่ควรกันโดยเปรียบเทียบว่าเหมือนกับพระอาทิตย์คู่กับพระจันทร์ ดังตัวอย่าง

^๑พระวรวาทย์ทสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๘๐.

^๒สมุทรรโฆษคำฉันท์, หน้า ๘๗.

^๓พระมหาราชครู, เสื่อโคคำฉันท์, หน้า ๒๗.

พิศให้ไต่หาให้
พิศออนคือศศิธร
พิศอุมิอมกอร
เคื่อนคะวันแย้มหน้า

ทินกร
แจ่มฟ้า
ไต่คั่ง น้ินา
ออกหรือฉันไค*

อีกลักษณะหนึ่งคือในวรรณคดีเรื่องนันทโสนันตสูตรคำหลวง กวีเปรียบพระ
พุทธเจ้าว่าเค้นเป็นสง่าอยู่ท่ามกลางหมู่สาวกเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญในเคื่อนสิบสอง
ที่ลอยโลกเค้นบนท้องฟ้าโปร่งใส ปราศจากเมฆ กังนี้

แลสมเค็จพระพุทธานอนันต์ งามประคจพระจันทร์เืองเพ็ญ
เป็นอธิบดีแกมบุฤษคารา แลการกมรรคายนบวิสุทธิ
คือพระพุทษบุตรอันอเนก ฤทธาภิเรกไปคจุม กงามในห้อย-
โทยมากาศ แลพื้นเวหาคอันกว้าง กระจางสว่างนฤมล
ทวราจากเมษันคราย หมายถึงเหมือนบุรณทวารจรจรรัส
อันเป็นกรรทิกกาลสรทฤฎมาศ^๒

ดวงดาว การเปรียบเทียบความงามกับดวงดาวไม่ปรากฏในวรรณคดี
มากนัก แต่เท่าที่ปรากฏก็สร้างภาพในใจได้เป็นอย่างดีไม่แพ้สิ่งอื่น กังตัวอย่าง

พระภาคยเพ็ญกาจ

งามคือดาววิบคม^๓

*พระวรวเทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๒๒.

^๒เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร, "นันทโสนันตสูตรคำหลวง" ในพระประวัติและ
พระนิพนธ์ร้อยกรอง, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (ชนบุรี:สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๓.),
หน้า ๑๘๓-๑๘๔.

^๓อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒๒.

ค. เปรียบเทียบกับดอกไม้

โดยทั่วไปแล้วดอกไม้หลายชนิดเป็นสิ่งสวยงามและมีกลิ่นหอมกวีจึงนิยม
เปรียบเทียบความงามของตัวละครฝ่ายหญิงกับดอกไม้ เช่น

เอ็นดูคุณดวงดอกไม้

สองไท้เพื่อนแพงกะศรัย^๑

อย่างไรก็ตามน่าสังเกตว่า กวีนิยมเปรียบเทียบความงามของใบหน้ากับดอกไม้
เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่าเป็นใบหน้าที่สวยงาม เปล่งปลั่ง เช่น

เปล่งปลั่งดังดอกปทุมมาลัย

พิ่งจะบานรับแสงสุริยา^๒

ง. เปรียบเทียบกับทอง

ทองเป็นของมีค่ามีราคามาโดยตลอดตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันโดยที่ยัง
ไม่เคยลดคุณค่าลงเลย นอกจากนั้นทองยังสวยงามทนไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงเพราะสีสุก
ปลั่งมีประกายเสมอ กวีจึงนิยมเปรียบเทียบความงามของตัวละครโดยเฉพาะในส่วนผิว
กับทอง คนไทยนิยมว่าผิวที่สวยงามคือผิวขาวออกเหลืองนวล และผ่องใสไม่มีราศีทำให้
ดูมีราศีคนไทยจึงมักใช้หมั่นทาตัวเพื่อให้ผิวมีลักษณะดังกล่าว ในวรรณคดีกวีก็มักชม
ความงามโดยเปรียบเทียบด้วยทอง ดังตัวอย่าง

โฉมราชงามคือทอง

แท่งแท้^๓

^๑พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๒๒.

^๒"ไชยทัต เคม ๓ก.", เลขที่ ๕๒ (สมุคไทยคำ อักษรไทย เส้นรง).

^๓พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๖๒.

จากบทพรรณนาที่ปรากฏในวรรณคดีนิทานสมัยอยุธยาจะเห็นว่ากวีพรรณนาเรื่องไบบนหน้าเป็นพิเศษ กวีเลือกสิ่งที่น่าสนใจมาเปรียบเทียบกับไบบนหน้ามาก เช่น เทพ เทพธิดา สิ่งที่ทำให้แสงสว่าง ดอกไม้ และทอง ในที่หลายแห่งกวีเลือกสรรสิ่งที่นำมาเปรียบได้อย่างเหมาะสมเพื่อให้ผู้อ่านได้ภาพความงามของไบบนหน้าชัดเจน

คิ้ว กุศลชมความงามของคิ้วมีปรากฏไม่มากนัก เนื่องจากความงามนั้นอยู่ที่รูปคิ้วว่าจะโค้ง โกง เรียวยาว กวีจึงเปรียบกับคันศรหรือกฤษณ์ นอกจากนั้นคิ้วยังเป็นสีค่าด้วย มีสิ่งที่ช่วยเสริมให้สีคิ้วเด่นยิ่งขึ้นคือใช้ดอกอัญชันทา ดังตัวอย่าง

คิ้วค้อมคือกงกลกฤษณ์—

ท่อนกงและแก้งเกล้า^๑

คิพพพรรณอันงามคืออัญชันบรคิ้ว

คิ้วค้อมชรัคคิ้ว—

ฎกาม^๒

คิ้วเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยส่งให้ไบบนงามเด่นขึ้นมา กวีจึงกล่าวว่าคิ้วช่วยปลุกให้ใจเกิดความรักใคร่

ดวงตา ดวงตาเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในไบบนหน้าเพราะทำให้มนุษย์มองเห็นสรรพสิ่งในโลกได้ และยังเป็นส่วนที่แสดงความในใจออกมาให้ปรากฏแก่ผู้อื่นได้มากที่สุด ยิ่งกว่านั้นดวงตายังช่วยเพิ่มความงามแจ่มใสให้แก่ไบบนหน้า นับเป็นจุดเด่นของไบบนหน้าที่ดึงดูดความสนใจได้มาก ดวงตาที่ถือกันว่างามต้องเป็นดวงตาสีค่าเช่นเดียวกับสีผมและสีคิ้ว มีลักษณะกลมโต มีประกายแจ่มใส เนื่องจากดวงตาของคนมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่ซึ่งทำให้เกิดความวาววาม

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๔.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘.

กวีเปรียบเทียบดวงตาค่างามกับตากวาง ซึ่งน่าจะเป็นตาที่กลมโต มีสีค่าสวย กังค้วอย่าง

ตาเหมือนตามฤคมาศ^๑

บางแห่งกวีชมดวงตาค่างามโดยเปรียบกับนิล นิลเป็นแก้วมณี ๑ ใน ๕ ชนิดที่ถือว่าเป็นมงคล หรือที่เรียกว่า นพรัตน์ นิลมีสีค่าเป็นมันวาว ตาสีนิลจึงเป็นตาสีค่ามันสลบมีประกาย กังค้วอย่าง

เนตรกัณนิลเนตร เนื้อเนื้อแน่นน้อย^๒

อีกแห่งหนึ่งกวีเปรียบเทียบตากับคอกบัวสีน้ำเงิน นิลบุลหรือบัวขามเป็นบัวสีน้ำเงินแก่อมม่วง ส่วนคำว่า นิล ที่นำหน้าคำว่า นิลบุล น่าจะเป็นคำขยาย กวีจึงน่าจะหมายเอาว่ามีสีเข้มจนเกือบดำเหมือนนิล การเปรียบนี้จึงหมายถึง ตาค่างามมีประกายสลบขึ้น กังค้วอย่าง

คิคพระเนตรคือนิลนิลบุลอันงาม^๓

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว กวียังได้เปรียบตากับดอกไม้โดยไม่ได้เจาะจงว่าเป็นดอกไม้ชนิดใด กวีคงต้องการพรรณนาว่าดวงตาเป็นเครื่องประดับดวงหน้าให้สวยงามไม่เบื่อ เช่นเดียวกับดอกไม้ประดับโลกให้สวยงามนาคู กังค้วอย่าง

^๑พระวรวงศ์เธอพิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑: ๑๖.

^๒หลวงศรีปริษา (เซง), "ศิริวิบูลกิตต์" ใน ชุมนุมตำรากลอนฉบับหอพระสมุทวชิรญาณ, หน้า ๑๖๘.

^๓สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๓๘.

ทฤษฎีการระบอบอง

บมิแล้วและศิกใจ

นอกเหนือจากนั้นกวียังนิยมเปรียบเทียบดวงตากับลูกศร ทั้งนี้เนื่องจากกวีมักพรรณนาว่าคิ้วเปรียบเสมือนคันศร คิ้วที่อยู่ใต้คิ้วก็เหมือนกับลูกศร เป็นคู่กัน ลูกศรเป็นสิ่งที่ใช้ยิงสัตว์เวลายิงผู้ยิงจะเล็งให้ถูกเป้าคือหัวใจสัตว์ เมื่อกวีเปรียบเทียบดวงตากับลูกศรของกามเทพ เวลามองไปจึงเหมือนกับการยิงศรไปต้องใจผู้ถูกมองให้เกิดความรัก คังค้วอย่าง

พระเนตรคือศร
ใครเห็นก็พิสมัย

สมรราชยิ่งไกร
รัญจวนจิตรจินต์จน^๒

ดวงตาเป็นจุดเด่นในใบหน้า กวีจึงได้เปรียบเทียบตาในหลายลักษณะแตกต่างกันไป

จมูก จมูกที่ถือว่างามคือจมูกโค้งเป็นสัน คนไทยโดยมากมีจมูกโค้งไม่ถึงกับแบนราบ แต่กวีไทยชมความงามของจมูกโดยเปรียบกับ ขอ หมายถึง จมูกโค้งยาว และปลายงุ้มลง อันเป็นลักษณะจมูกที่ไม่สอดคล้องกับลักษณะจมูกของคนไทย ฉะนั้นการชมเช่นนี้ไทยคงจะรับมาจากอินเดีย เพราะคนอินเดียมีลักษณะเช่นนั้น นอกจากนี้บางครั้งกวีก็เล่นคำ ขอ ว่าเป็นขอของกามเทพคอยเกี่ยวใจให้เกิดความรัก ยามได้พบเห็น คังค้วอย่าง

ท่านองนาสิกไ้
เปรียบค้วยชอกาม^๓

คือเทพนฤมิตไ้

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๘๕.

^๒พระมหาราชครู, เสือโคคำฉันท์, หน้า ๒๓.

^๓พระวรวเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๖.

ปาก อวัยวะส่วนนี้ของคนเราเป็นส่วนหนึ่งที่ตั้งให้ใบหน้างดงามยิ่งขึ้นนอกจาก
ดวงตาและจมูก ริมฝีปากที่นิยมกันว่าสวยคือปากที่มีสีแสดระเรื่อตามธรรมชาติ มีลักษณะ
เต็มอิม ชุ่มชื้น ไม่แตกเป็นขุย และปากนั้นแยมี่ยมอยู่เสมอ กวีมักเปรียบปากตัวละครกับ
สิ่งที่มีสีแสดและมีลักษณะอวบอิม นวลเรียบ เช่นผลไทร กังคั่วอย่าง

เสียดายโอษฐ์ผิวพรรณผลไทรทอง^๑

ริมโอษฐ์พรายคืออมณีไฟ-
ยิ้มแยมและคำใครและบปอง

ทวยรัศนเรืองรอง
แกอนงคสงคม^๒

ในบางแห่งกวีพรรณนาว่าริมฝีปากของตัวละครงดงามและมีสีแสด เหมือนแต้ม
ซาค ซาคเป็นวัตถุสีแสดชนิดหนึ่งใช้ทาสิ่งของให้เป็นสีแสด เช่น

พระโอษฐ์อิมอิม เอือนโอษฐ์โอษฐ์อาแสด
กิงซาคแจ้งแจ้งงามจิมจิมจิตรดอนอม^๓

ฟัน ฟันที่นิยมกันว่าสวยคือฟันที่เรียงกันเป็นระเบียบและเป็นเงางาม
เพราะได้รับการรักษาความสะอาดเป็นประจำ กวีจึงเปรียบฟันกับแก้วมณีและเพชร เช่น

พระทนต์เพี้ยงวชิรรัศน

และระเบียบระเบียบสม^๔

^๑หลวงศรีปรีชา (เซ่ง), "ศิริวิบุลยคดี" ในชุมนุมคำรากลอนฉบับหอพระ
สมุดวชิรญาณ, หน้า ๒๔๗.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๘๘.

^๓หลวงศรีปรีชา (เซ่ง), "ศิริวิบุลยคดี" ในชุมนุมคำรากลอนฉบับหอพระ
สมุดวชิรญาณ, หน้า ๑๕๕.

^๔สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๘๘.

บางแห่งก็ชมว่าพวงามมีสีค่าเป็นมันขลับ เช่น เปรียบเทียบกับนิลว่า "หนักค่าคังนิลสิ้นราศี"^๑ ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลที่ว่าคนไทยนิยมกินหมากกันมานาน อาจจะมีหมากกันมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัยคังมีเอ่ยถึงป่าหมากในศิลาจารึกหลักที่ ๑ การกินหมากนี้เมื่อกินเป็นประจำนานเข้าจนอายุพอสมควรจะทำให้ฟันมีรอยค่างค่า คังนั้นคนที่ต้องการให้ฟันค่างสนิทเสมอกันจึงใช้ซึ่งซึ่งเป็นยางไม้ชนิดหนึ่งทา ฟันค่าง

อนึ่งในวรรณคดีเรื่องเสื่อโคค่าฉันทน์ กวีพรรณนาถึงพันพระราชธิดาเมือง จันทบูรว่ามีสีแคงเจ้าสกลใสเป็นเงาสวยงาม ที่ปรากฏเช่นนี้ก็เนื่องจากสาเหตุของ การกินหมากนั่นเอง กล่าวคือพระราชธิดายิ่งน้อยเพิ่งเริ่มกินหมากได้ไม่นานนัก ยางหมากยังจับฟันเพียงเรื่อ ๆ จึงยังเป็นสีแคงอยู่ คังตัวอย่าง

แสงหันคัยบียง

คือแสงไพรแคงฉันทน์^๒

แก้ม แก้มที่จักว่าสวยคือแก้มที่มีลักษณะเต็มอ้อมหรือที่มีส่วนนวมอกว่า "แก้มเป็นพวง" มีสีแคงระเรื่ออมเลือดฝาด ผิวเนียนละเอียดไม่มีไผ่ฝาราคี คังนั้น กวีจึงมักเปรียบแก้มโดยเฉพาะของตัวละครฝ่ายหญิงกับผลมะปรางสุก เนื่องจาก ผลมะปรางมีลักษณะอ้อมกลมคัง เวลาสุกจะมีผิวเหลืองส้มและชันนวล นอกจากนั้น แก้มยังต้องมีกลิ่นหอมเหมือนกับกลิ่นดอกไม้ คังตัวอย่าง

คิกกลิ่นแก้มรสคนชุกลุมุขปอนชาม

ปรางทองอันงามงาม

อุปม^๓

^๑"การเกศ เล่ม ๑," เลขที่ ๓๐. (สมุดไทยชาวอักษรไทยเส้นกินสอค่า).

^๒พระมหาราชครู, เสื่อโคค่าฉันทน์, หน้า ๒๓.

^๓สมุทรโฆษคำฉันทน์, หน้า ๑๗๔.

นอกจากนี้ก็จะเปรียบเทียบกับผลมะปรางแล้วยังเปรียบกับลูกอิน ซึ่งมีลักษณะคล้าย ๆ กับผลมะปราง นั่นคือผลกลมตึง ผิวเปลือกนวล สีออกสีเหลือง ทำให้มองเห็นภาพแก่มนะเอียด ผิวเป็นนอยงโย เปล่งปลั่งน่าชมเชย ทั้งตัวอย่าง

สองแก้วจะแจ่มกัตุอิน   จูบเจ้าให้สิ้นทั้งซ้ายขวา^๑

ในวรรณคดีเรื่องศิริวิบุลยคติ กวีเปรียบแก้วของพระศิริวิบุลยคติกับพระปรางของพระอินทร์ พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตเป็นผู้มีปรางทองคำ ในคัมภีร์ฤคเวทเรียกพระอินทร์ว่า หริศิปร แปลได้ว่าผู้มีปรางทองหรือโอษฐ์สีทอง^๒ การเปรียบเทียบเช่นนี้พบในเรื่องนี้เพียงเรื่องเดียว ทั้งนี้

พระปรางเปรียบเปรียบปรางวัชวัชรินทรจอม^๒

ใบหู ใบหูที่สวยงามนิยมนกันว่าควรจะมีบางใสจนเห็นสีระเรื่อตามธรรมชาติอ่อนนุ่ม ขนาดไม่เล็กหรือใหญ่และไม่กางจนเกินไป กวีจึงมักเปรียบใบหูกับกลีบดอกบัว ทั้งตัวอย่าง

กรรณาคือกลิบบกลโก-   มलगामแกล้งผจง^๓

^๑ "มณีพิไชย เล่ม ๒," เลขที่ ๑๘. (สมุดไทยคำ อักษรไทย เดิมรง).

^๒ เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, "พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๗๕.

^๓ หลวงศรีปริษา (ขง), "ศิริวิบุลยคติ" ในชุมนุมตำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ, หน้า ๑๕๕.

^๔ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๘๘.

๔๒

คอ คอที่จักว่างคางคือคอที่มีลักษณะกลมปานกลิ้ง ยาวระหง เป็นปล้อง ผิวคอไม่หยามกร้าน ควรเป็นผิวที่บางใสเท่า ๆ กับผิวหน้า กวีนิยมเปรียบเทียบลำคอตัวละครกับคอกวางและคอหงส์ ทั้งตัวอย่าง

ลำคอกือมฤดี

และประเสริฐใสสันต์^๑

พระศอปานเหมหงษ์บรรจงจร^๒

บางเรื่องกวีชมว่าคองคางมีลักษณะเป็นปล้อง เช่น "ศอทรงปล้องกลกลิ้ง"^๓

ไหล วรรณคดีนิทานสมัยอยุธยาบ่อยเรื่องที่ชมส่วนไหลของตัวละคร อาจเป็นเพราะพรรณนาให้เห็นภาพได้ยาก หาสิ่งมาเปรียบเทียบไม่มีก็ได้ ตามความเป็นจริงแล้วไหลสวยจะช่วยเสริมรูปร่างคนให้งามไปด้วย ไหลที่งดงามน่าจะเป็นไหลที่กว้างพอสมควร มีลักษณะฝั่งผาย ตรง ไม่ค้อม คุกคู้ เช่น

สองไหลพึงใจงาม^๔

ไหลผายท้ายทอยคอคอกเคล้า

ทรวททรงนงเยาว์สูงส่ง^๕

แขน แขนที่สวยงามนิยมกันว่าต้องมีลักษณะกลมกลิ้ง เรียวยาว เวลาแกว่งแขนก็ดูอ่อนช้อยนาคู คนไทยนิยมใช้เครื่องประดับตกแต่งแขนให้ดูงามยิ่งขึ้น กวีจึงพรรณนาถึงแขนที่มีเครื่องประดับอย่างสวยงามและเปรียบเทียบกับวงช้าง ทั้งตัวอย่าง

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒๒.

^๒หลวงศรีปรีชา (เซ่ง), "ศิริวิบุลยคติ" ใน ชุมนุมตำรากลอน, หน้า ๑๕๕.

^๓เจ้าพระยาพระคลัง (หน), "ลิลิตเพชรมงกุฎ" ใน วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), พิมพ์ครั้งที่ ๓ (นครหลวงกรุงเทพฯ นครบุรี: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๗๔.

^๔พระวราเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๖: ๑๗.

^๕"พินสรวรรค เล่ม ๓," เลขที่ ๓๘ (สมุคไทยคำ อักษรไทย เส้นรง).

ต้นแขนอันทรงพา
เมื่อทอพระกรกราย

หุรัศสวัสดิเพราพราย
คือกัณหวงพระไอยรา^๑

มือและนิ้วมือ มือที่สวยงามนั้นเป็นมือที่ไม่ใหญ่เกินไป ผิวนุ่มนวลและนวลเนียน ไม่หยาบกร้าน ฝ่ามือเป็นสีแดงด้วยสุขภาพดี ส่วนนิ้วมือนั้นยาวเรียวยาว ข้อนิ้วไม่โปนใหญ่ นิ้วมือกลมกลิ้งดังลำเทียน เล็บมือมีสีแดงดังหาค่ายชาก เช่น

นิ้วพระหัตถ์พระหัตถ์ดังเทียนเทียนทองฉาย^๒

เสียดายนุ่มนวลล่องพระหัตถ์ดา เสียดายนช้แคงเรื่องกัณชากทา . . .
เสียดายฝ่าพระปาดังสิครัง เสียดายอวยวรัถกัณษพระหัตถ์น่อง^๓

ทรวงอกและถัน การชมทรวงอกของตัวละครฝ่ายชายนั้นมีปรากฏในเรื่อง ลิลิตพระลอ กวีชมโดยเปรียบเทียบกับอกไกรสร ทำให้เห็นภาพอกผู้ชายที่อ่อนเล็กน้อยพองาม และให้ความรู้สึกที่สวยงามอ่อนช้อยแต่แฝงความสง่าไว้ด้วย ตัวอย่าง มีสั้น ๆ ว่า "อกงามเงื่อนไกรสร"^๔ การพรรณนาทรวงอกและถันจึงมักปรากฏกับตัวละครฝ่ายหญิง เพราะทรวงอกและถันแสดงถึงความเป็นหญิงและเป็นจุดดึงดูดความสนใจในทางเพศกวีจึงไม่ละเลยที่จะพรรณนาถึง แม้แต่ในบทละครนอกซึ่งมักจะชมส่วนประกอบร่างกายไม่ละเอียดยุ่กส่วน แต่กวีไม่ละเลยที่จะกล่าวถึงอกและ

^๑พระมหาราชครู, เสื่อโคค่านันท์, หน้า ๒๓.

^๒หลวงศรีปริษา (เซ่ง), "ศิริวิบุลยคติ" ในชุมนุมคำรากลอนฉบับหอพระสมุทวชิรญาณ, หน้า ๑๕๕.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๗.

^๔พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๗.

นอกจากนี้ก็ว่าบางท่านได้พรรณนาไฟเราะมากกว่าลักษณะดังกล่าวยังสามารถทำให้ผู้พบเห็นเกิดความรักด้วย ทั้งนี้

เอวกลมค่ากามรจนา
ยกอย่างและที่พึงธรณี

คือพันลอกลศาศรี
มิจะว่าบค่าควร*

ในวรรณคดีเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ นอกจากกวีจะชมเอวแล้วยังมีการกล่าวชมสะคือด้วย โดยเปรียบกับดอกบัวที่เกิดอยู่ในน้ำ ทั้งนี้

ควงคือประเล่ห์ทิพ
เอวกลมคือกามา

ยสระสร้อยสโรชา
มาแกลังเกลอนงคียง^๒

ความคิดในการเปรียบเทียบสะคือเช่นนี้ไทยคงจะรับมาจากอินเดีย ทั้งเสรีयरโกเศศ ได้กล่าวว่า

ถ้าจะดูรูปนางงามแขก จะเห็นว่าเขาสวมเสื้อรักตัวสั้นเห็นเนื้อชูงทอง และมีผาคคลุมศีรษะยาวห้อยลงไปเบื้องหลังเรียกว่า紗紗ริ นุ่งผ้าก็ต่ำลงไปเห็นจะอวดทอง . . . แล้วเขายังชมถึงสะคือด้วยว่างามคังสระน้ำหรือเหมือนน้ำวนแห่งแมคองคา หรือเหมือนกลางใจบัวตูมเราไม่ชมกันเพราะเราห้ามไม่ให้นุ่งผ้าใต้สะคือจะลือชา^๓

ในวรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ กวีชมนางว่าหน้าห้องแบนราบและมีขนหน้าห้องเป็นแนวบาง ๆ ดังตัวอย่าง

*สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๘๘.

^๒อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒๒.

^๓เสรีयरโกเศศ, "ความงามของนางในวรรณคดี" ในประชุมเรื่องพระรามและแง่คิดจากวรรณคดี, หน้า ๑๕๐.

คิทธิงสรเทพาง

นพโรมเรื่องไร^๑

แนวความคิดในการชมห้อง เช่นนี้ กวีคงรับมาจากอินเดียด้วยเช่นกัน
ทั้ง เสรียรโกเศศได้กล่าวไว้เช่นกันว่า

ห้องงามแซงกว่า ต้องมีห้องทวยอนพิบเป็นสามแนว เรียกว่าลิโตร
แล้วยังแถมมีชั้นเป็นเสนุแลนคั้งแคสะคือชั้นมาถึงอกเรียกว่า โลมาวลี
แปลว่าสรอุยขุน นี้ไม่เห็นวากวีของเราจะกล่าวมาถึงเพียงนี้ เพราะ
โลมาวลีไม่ใช่ลักษณะวิสัยของผู้หญิงไทย^๒

ลำซา ตามปกติแล้วลำซาของคนเราที่สมบุรณ์จะต้องตรง ไม่ดัดเล็ก
คนทั่วไปนิยมว่าซาที่งามนั้นควรจะเป็นซาที่กลมเรียวยาวไม่เป็นมัก และยาวได้สัดส่วน
กับร่างกายส่วนอื่น ฉะนั้นกวีจึงมักเปรียบลำซาดีกับลำคนกกล้วย เพราะลำคนกล้วยนั้น
กลมยาว และยังเรียวยาวจากโคนไปยอดอีกด้วย จึงนับเป็นการเปรียบเทียบที่เหมาะสม
ทำให้เห็นภาพไค้งายและชัดเจน เพราะคนไทยรู้จักคนกล้วยกันดีอยู่แล้ว กวีมักใช้
คำเรียกคนกล้วยเมื่อเปรียบเทียบว่า กทลี บางครั้งใช้คำ กาญจน มาขยาย เพื่อให้
ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นคนกล้วยที่งดงามมาก ฉะนั้นลำซาถึงงดงามเท่าเทียมกัน ทั้งตัวอย่าง

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๕.

^๒เสรียรโกเศศ, "ความงามของนางในวรรณคดี" ในประชุมเรื่องพระราม
และแง่คิดจากวรรณคดี, หน้า ๑๕๐.

ไม่แหบ ไม่เครือ ไม่แห้ง หรือสิ้นพร่า และพูดด้วยเสียงกังซัดเจน กวีเปรียบกับเสียงนกคุเหว่า หรือเสียงนกการเวก ดังนี้

คิสุรเสียงคือสำเนียงกษณานิตยอันไพ-
เราะหาฤาไถลกรร- ฌเรียม^๑

เสียดายเสียงคัจจการเวกร้อง^๒

กวีมักนิยมเปรียบเสียงกับเสียงนกการเวกหรือกรวิก นกชนิดนี้เป็นนกในนินาย ในไตรภูมิพระร่วงพรรณนาถึงเสียงนกนี้ว่า

เสียงนกอันชื่อว่ากรวิกนั้นได้มีเสียงอันไพเราะ
มาถูกเนื้อพืงใจแก่ฝูงสัตว์ทั้งหลายยิ่งนักหนา แม่น-
ว่าเสื่อจะเอาเนื้อไปกินก็ดี ครั้นว่าได้ยินเสียงนก
กรวิกนั้นร้องก็ลืมเสื่อ แลมิอาจเอาเนื้อไปกินได้เลย^๓

วรรณคดีเรื่องนั้นโทปนันทสุทรคำหลวง องค์กวีพรรณนาถึงพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้าว่าไพเราะ เปรียบได้กับเสียงพระพรหมซึ่งถือว่าเป็นผู้มีเสียงไพเราะแจ่มชัดมาก และยังเปรียบว่าเหมือนกับเสียงปี่แก้ว ดังตัวอย่าง

^๑ สุมทรโฆษะคำฉันท์, หน้า ๑๓๕.

^๒ หลวงศรีปริชา (เซ่ง), "ศิริวิบุลยคติ" ในชุมนุมคำรากลอนฉบับหอพระสมุทวชิรญาณ, หน้า ๒๔๗.

^๓ พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๑๔๘.

พระสรรเพชญ์พุทธเจ้า อันเป็นที่เคารพบูชา ไตรโลกาภิวันท์
 อันมีพระสรเสียง พุทธสำเนียงบวร่า ปานพริหมาทังหลาย
 หมายควยอัมภางคประการ อันเกิดแคสดานของพระโอบุรุ
 แห่งสมเก็จพระสรัมโณคคุมวิสุทธิ มกุฎโลกยณบัลการ ปาน
สำเนียงปีแก้ว แจมใสแผ้วสระหละ เป็นลักษณะหิญาประมา^๑

จากลักษณะของร่างกายส่วนต่าง ๆ ที่กวีกล่าวชมมานั้น กวีชมว่างงาม
 ทุกส่วน และอาจกล่าวได้ว่าการชมนั้นไม่สามารถแยกออกได้ว่าตัวละครแต่ละตัว
 งามแตกต่างกันอย่างไร กล่าวคือเป็นความงามแบบเดียวกันหมด และการ-
 พรรณนาโดยเปรียบเทียบนี้ยังไม่เหมือนกับลักษณะของคนในทวีปอุตรกฤททวีป ซึ่ง
 ปรากฏในหนังสือไตรภูมิพระร่วง อุตรกฤททวีปเป็นทวีปที่ไม่มีอยู่จริงในโลก ทุกสิ่ง
 ที่มีในทวีปนั้นมีความงามและมีค่าเหนือกว่าทุกสิ่งในโลก นับเป็นทวีปที่คนเราใฝ่ฝัน
 อยากให้มีอยากให้เป็นเช่นนั้น การพรรณนาความงามของคนในทวีปนั้นก็เช่นกันจึง
 กล่าวได้ว่า ความงามที่กวีพรรณานี้เป็นความงามในอุดมคติ ดังตัวอย่าง

อันว่าฝูงผู้ชายอันอยู่ในแผ่นดินอุตรกฤทนั้นใสศ ภูมิโณมโนมพรรณ
 เขานั้นงามถึงบัวห่มน้อยได้ ๒๐ ปี มีรูแก่มิรู้เฝ้า ห่มอยู่กัณั้น
 ชั่วคนทุก ๆ คน^๒

^๑เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร, "นันทโศปนนทสูตรคำหลวง" ในพระประวัติและ
พระนิพนธ์ร้อยกรอง, หน้า ๑๕๗.

^๒พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๘๗.

มีฝูงผู้หญิงอันอยู่ในแผ่นดินนั้นงามทุกคน รูปทรงเขานั้นนมมีค่ามสูง
 บมีพิบมีดอม บมีชาวบมีค่า สีสมนบุรณงามคังทองอันสูงเหลืองเรื่อง
 เป็นที่พึงใจฝูงชายทุกคนแลหา นัวคีนนิ้วมือเขานั้นนุกดมงามนะแง
 เล็บคีนเล็บมือเขานั้นนงงามคังน้ำครังอันทานแคงแล้วแลแต่มไว้
 แลสองแแกมเขานั้นใสงามเป็นนวลคังแกล้งเอาแปงฝัด หน้าเขา
 นั้นหมคเกลี้ยงปราศจากมลทินหาฝ้าหาไผ่มิไค้ แลเห็นควงหน้าเขา
 ใสคจควงจันทรอันเพ็งบุรณนั้น เขานั้นมีตาอันค่าคังตาแห่งลูกทราย
 พิงออกไค้ ๓ วัน ที่บุรณชาวคังชาวงามคังสังขอันทานพิงฝนใหม่
 แลมีผีปากนั้นแคงคังลูกคังชาวอันสูงนั้น แลมีลำแข่งลำเขานั้นงาม
 คังลำกลวยทองฝ้าแค้นนั้นแล แลมีทองเขานั้นงามรบเพียง
 ลำคัวเขานั้นออนแอนเกลี้ยงกลมงาม แลเส้นขนนั้นก็ละเอียคออนนัค
 แลเส้นผมเขานั้นละเอียคออนนัค ๘ เส้น ผมเขาจึงเทาผมเรานี้
 เส้นหนึ่ง แลผมเขานั้นคางงามคังปีกแมลงภู เมื่อประจมาเล็ง
 ริมบาเบื่องค้ำแลมีปลายผมเขานั้นงอนเบื่องบนทุกเส้น แลเมื่อเขา
 นั่งอยู่ก็คิ ยืนอยู่ก็คิ เดินไปก็คิ คังจักแย้มหัวทุกเมื่อ แลขนคัวเขานั้น
 คางงามคังแกล้งกอ เมื่อเขาเจรจาแลน้ำเสียงเขานั้นแจ่มใสปราศจาก
 เสมหะพิทังปวงแล ในคัวเขานั้นเทียรยอมประคับนัคัยเครื่อง-
 ถนิมอาภรณ์ปวรยุคันรู และนักรูปโคมโคมพรณอันงามคังสาวอันไค้
 ๑๖ เขา แลรูปเขานั้นนมหอนรูเขารูแก แลหนุมอยู่คังนั้นชัวคิน
 ทุก ๆ แลหา

จะเห็นจากข้อความที่ยกมาแล้วว่าเนื้อความที่กวีพรรณนาจะตรงกับความ
 ใฝ่ฝันของคนเราที่ปรากฏออกมาในรูปการพรรณนาถึงคนในอุดมกรรหวิป อย่างไร
 ก็ตามก็ยังมีส่วนแตกต่างในรายละเอียดบางอย่าง อนึ่งกวีเปรียบความงามนั้นเกิน
 ความเป็นจริงในธรรมชาติ เพราะคนโดยทั่วไปหาได้งามหมดจกทุกส่วนคังเช่น
 กวีพรรณนาไม่ ที่กวีพรรณนาเช่นนั้นก็ทำให้ผู้อ่านรู้สึกคัวละครงามมากเหลือเกิน
 งามจนกระทั่งผู้พบเห็นเกิดความรู้สึกคังต่าง ๆ เช่น รู้สึกเป็นบุญตา คังเช่น

---

*พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๔๖-๔๗.

บุญเร่าป่าน้ำ
เราจึงเห็นสามไท้

นางรื่น ฤเอย
ธิดาผู้มีบุญ*

๓.๑.๑.๒ สิ่งเสริมความงาม

การพรรณนาความงามของตัวละครทั้งที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นการพรรณนาความงามตามสภาพร่างกาย นอกจากในส่วนนั้นแล้วกรวิยัังพรรณนาถึงสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ตัวละครงามยิ่งขึ้นอีกได้แก่ เสื้อผ้า และเครื่องประดับต่าง ๆ

การพรรณนาถึงสิ่งเสริมความงามของตัวละครนี้บางครั้งปรากฏต่อเนื่องจากการชมโฉมของตัวละคร แต่ส่วนมากแล้วกรวิยัังพรรณนาเมื่อตัวละครจะออกเดินทางจากที่แห่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง และบทพรรณนาจะเริ่มกล่าวตั้งแต่ตัวละครสงหน้าและแต่งองค์ ต่อมานักวรรณคดีไค้ชานานามบทพรรณนาคือว่า "บทสละสรงทรงเครื่อง"

ตัวละครที่จะมีบทสละสรงทรงเครื่องมักเป็นผู้มีบทบาทเด่นและมักอยู่ในฐานะกษัตริย์ มเหสี ราชโอรส หรือราชธิดา หรือมีฉะนั้นก็เห็นไค้ชัดเจนว่ามีบทบาทเด่นเหนือตัวละครอื่นในตอนที่นั้น ๆ ฉะนั้นสิ่งที่กรวิยัังพรรณนาจึงมักเป็นสิ่งที่มีความสวยงามใช้เฉพาะพระราชาวงศ์ชั้นสูงเท่านั้น

ในการศึกษาเรื่องนี้ ผู้วิจัยแยกประเด็นศึกษา ๔ ประเด็นคือ

- ก. เครื่องสำอาง
- ข. เครื่องแต่งกาย
- ค. เครื่องประดับ
- ง. กิริยาท่าทาง

ก. เครื่องสำอาง

ในวรรณคดีบางเรื่องก็พรรณนาให้ตัวละครสรรเสริญเสียก่อนแล้วจึงจะแต่งองค์ทรงเครื่องประดับ เมืองไทยอากาศร้อนฉะนั้นก่อนจะแต่งตัวจึงต้องมีการอาบน้ำ กวีจึงนำลักษณะนิสัยเช่นนี้ของคนไทยมาพรรณนาในวรรณคดี หากตัวละครเป็นบุคคลที่มีฐานะสูงน้ำที่ใช้อาบเป็นน้ำที่มีกลิ่นหอม ในบางเรื่องก็จะบอกเพียงว่าเป็นน้ำมีกลิ่นหอม แต่บางเรื่องจะบอกว่าเป็นน้ำกุหลาบ ซึ่งคงจะเป็นน้ำผสมน้ำหอมที่ทำจากดอกกุหลาบ ทั้งตัวอย่าง

พนักงานคลานไชประทุมมาศ	กระเซ็นสาดทองสองยักษา
<u>น้ำกุหลาบ</u> ซาบทรวงอรุรา ^๑	.....

เมื่อสร้งน้ำเสร็จแล้วตัวละครจะใช้เครื่องหอมทาตัวอีกทีหนึ่ง โดยส่วนมาก กวีจะพรรณนาว่าเป็นเครื่องหอมที่มีทองปนอยู่ด้วย เพื่อให้ผิวเหลืองนวลงามและแสดงถึงความสูงศักดิ์ของตัวละคร เครื่องหอมดังกล่าวอาจปนทองคำเปลวหรืออาจปนขมิ้นซึ่งเมื่อทาผิว ชาติให้นวลเนียนแล้วก็จะดูผิวเหลืองลอคคล้ายสีทอง ตัวอย่างเช่น

---

^๑"การเกิด เล่ม ๑," เลขที่ ๓๐ (สมุทไทยชาว อักษรไทย เส้นดินสอดำ).

ทรงสุคนธ์ธารกลีนละดูงปรุงปนทองธารทรง^๑

ในมทละครนอกบางเรื่อง กวีได้ระบุชื่อเครื่องหอมที่ใช้ทาตัวไว้ด้วยคือน้ำดอกไม้เทศและกระแจะจันทน์ น้ำดอกไม้เทศเป็นหัวน้ำหอมทำจากดอกกุหลาบชนิดหนึ่ง ส่วนกระแจะจันทน์หมายถึงผงเครื่องหอมที่ประสมด้วยผงจันทน์ ซึ่งเป็นต้นไม้มีกลิ่นหอม ตัวอย่างเช่น

อาบน้ำชำระกายา
ดอกไม้เทศชะโลมโชรมองค์

ละลายแป้งแต่งทวารกาย
แล้วตรงเข้าห้องของพระฉาย^๒

ละลายทากระแจะจันทน์อันมรรจง^๓

ตัวละครฝ่ายหญิง หลังจากสร้งน้ำทาคัวยเครื่องหอมแล้วจะฉีกพัคตร์ ฉะนั้นเครื่องสำอางที่สำคัญของตัวละครฝ่ายหญิงอีกอย่างหนึ่งคือแป้งฉีกหน้า กวีพรรณนาว่าฝ่ายนางจะฉีกพัคตร์ให้νωลดอง เหมือนกับแสงนวลของพระจันทร์หรือในที่บางแห่งจะเปรียบเทียบผิวนวลเหลืองระเรื่อกับทอง ดังตัวอย่าง

แล้วสองทรงพระบริค
เกล้าเกศเหมือนสาวสวรรค์^๔

ฉีกพัคตร์กุจกวางเคื่อน

^๑พระวรวเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๕๕.

^๒"ไชยเชษฐ เล่ม ๑," เลขที่ ๔๒ (สมุคไทยชาวอักษรไทยเส้นหมึก).

^๓"การเกศ เล่ม ๑," เลขที่ ๓๐ (สมุคไทยชาวอักษรไทยเส้นคินสอคำ).

^๔พระวรวเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๗๐.

ผักกักรับมวลของกิ่งทองทา

กรีกกันเกษามันจริงโร^๑

ส่วนเครื่องสำอางที่ใช้กับผมที่ปรากฏไม่มากนัก ปรากฏเพียงอย่างเดียว
คือน้ำมันที่ใช้แต่งผมสำหรับตัวละครฝ่ายหญิง น้ำมันนี้ใช้จับผมให้เป็นรูปทรงตามต้องการ
และเป็นน้ำมันที่มีกลิ่นหอมของดอกไม้เพื่อที่ว่าผมจะได้มีกลิ่นหอมรื่นรวยจึงเรียกว่า
น้ำมันเกสร

กันโรใส่น้ำมันเกสร

ขจรกลิ่นระหลอมห้อง^๒

เครื่องสำอางทั้งที่กล่าวมานี้เกี่ยวพรรณนาเพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าตัวละครนั้น
เมื่อจะเดินทางหรือเปลี่ยนกิจกรรมจะต้องแต่งตัวเพื่อให้ร่างกายสะอาด ภูบสวยและ
เนื้อตัวยังหอมตั้งแต่เส้นผมลงมาถึงตัว ก่อนที่จะแต่งองค์ทรงเครื่องต่อไป

ข. เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายในที่นี้จะหมายถึง เฉพาะเสื้อผ้าในวรรณคดีนิทานสมัยอยุธยา
ไม่ได้ให้รายละเอียดมากนักแต่พอสรุปได้ดังนี้

ตัวละครฝ่ายชาย ตัวละครฝ่ายชายแต่งกายดังนี้คือ ทรงสนับเพลาพระ
ภูษาโจง มีรศพัลส์ตร์ ชายไหว ชายแครง ในบางเรื่องมีห้อยหน้า และสวมฉลอง
พระองค์ด้วย กิ่งตัวอย่าง

^๑"พิภูลทอง เล่ม ๑," เลขที่ ๒๑ (สมุดไทยคำอักษรไทยเส้นมุก).

^๒"พิมสุวรรณค์ เล่ม ๑," เลขที่ ๓๔ (สมุดไทยชาวอักษรไทยเส้นหมึก).

สนับเพลาเชิงงอนหงอนกนก	ภูษายกลายสุวรรณอันระหง
ชายไหวชายแครงแสงทรง	เข็มชักรักพระองค์ลงยา
ฉลององค์ทรงเกราะกระสันทรง	ทองกรขำระงศ์มีค่า ^๑

จากตัวอย่างที่ยกมาตัวละครฝ่ายชายมีเครื่องแต่งตัวดังนี้คือ
 สนับเพลา เป็นกางเกงยาวครึ่งน่องในเรื่องนี้ทรงเชิงงอนเป็นรูปกนก
 พระภูษา คือผ้าถุงในเรื่องนี้เป็นผ้ายกลายทอง
 รักพระองค์ เป็นผ้าคาดเอวใช้คู่กับคำว่าเข็มชัคในบางเรื่องใช้รักพัศตร์
 ชายไหว คือผ้าห้อยหน้าอยู่ในระหว่างชายแครง
 ชายแครง คือผ้าที่ห้อยทับหน้าขาทั้งสองข้าง
 ฉลององค์ หมายถึงเสื้อ แต่ในที่นี้ใช้คำว่า แสงทรงค่ายและไม่ได้บอกว่าเป็นเสื้อลักษณะใด
 เกราะ หมายถึงเครื่องป้องกันอาวุธที่สวมไว้บริเวณหน้าอกใช้สำหรับตัวละครที่คงจอกกรม

ตามปกติแล้วคนไทยในสมัยอยุธยาไม่สวมเสื้อ พวกขุนนางเวลาเข้าเฝ้าก็ไม่สวมเสื้อนอกจากเวลาถึงฤดูหนาว ในวรรณคดีนิทานหลายเรื่องก็ไม่มีภาพรณนาถึงการใส่เสื้อ แต่ก็มีอีกหลายเรื่องเช่นกันที่พรรณนาถึงฉลองพระองค์หรือเสื้อ เช่นในเรื่องลิลิตพระลอ กวีบรรยายว่าพระลอสวมเสื้อสนอบ ดังตัวอย่าง

ชายแครงคาบเครือวัลย์

พิพิชพรรณเสื้อสนอบ^๒

^๑"การเกิด เล่ม ๑," เลขที่ ๓๐ (สมุคไทยชาวอักษรไทยเส้นกินสอคำ).

^๒พระวรวงศ์วิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑: ๑๕๕.

ในบทละครนอกเรื่องพิมสุวรรณค์ กวีบรรยายว่าตัวละครสวมฉลองพระองค์
ทรงประพาส ดังนี้

สลอกลีฉลององค์พินคาค

ทรงประพาส เรื่องโรจน์ใหม่คมว่ง

นอกจากนี้แล้ว กวียังให้รายละเอียดของเครื่องแต่งกายเพิ่มขึ้น เช่น
เสื้อผ้ามีสีต่าง ๆ เนื้อผ้าก็มีต่าง ๆ กันไป มีผ้าแพร ผ้ายกทอง ซึ่งใช้เป็นผ้าถุง
ผ้ายกทองเป็นผ้าทอด้วยไหมแล้วยกเป็นลายทอง ผ้าคาดเป็นผ้าทอด้วยไหมควบเงิน
แล่งหรือทองแล่งจำนวนเท่ากัน ผ้าที่ทอด้วยทองแล่งเรียกคาคทอง ผ้าไหมคเป็นผ้า
ที่ทอด้วยไหมกับกระดาษทองที่ตัดเป็นเส้นเหมือนกับเส้นทองแล่ง กิ่งไว้อย่างข้างประพาส

ทรงภูษายกทอง พันทองอ่อน

แย่งกินนรดำเลิศ เด็ดฉาย

ตัวละครฝ่ายหญิง การแต่งกายของตัวละครฝ่ายหญิงเท่าที่ปรากฏกวีไม่ค่อย
ได้บรรยายถึงลักษณะเครื่องแต่งกายมากนัก เช่นกล่าวว่า นุ่งผ้าซึ่งเข้าใจว่าเป็น
ผ้าถุงจีบหน้านาง และห่มสไบอย่างงกงาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นุ่งแพรพรรณลายเล็ก
สไบสมนุรณบรรจง^๑

พระพรายเพริศประไพ

พิศพักตร์หวิเกล้าเพราพราย
ห่มสไบเจียรระบาทคาคสุวรรณ

นุ่งลายพันสุวรรณงามโสภ
เข็มขัดประจำยามงามเลขา^๒

^๑"พิมสุวรรณค์ เล่ม ๑," เลขที่ ๓๘ (สมุดไทยชาวอักษรไทยเส้นหมึก).

^๒"มณีพิไชย เล่ม ๑," เลขที่ ๓ (สมุดไทยคำอักษรไทยเส้นคินสอขาว).

^๓พระวรรณเวทย์พิสิษฐ์, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๗๐.

^๔"ไชยเชษฐ์ เล่ม ๑," เลขที่ ๘๒ (สมุดไทยชาวเส้นหมึก).

จากตัวอย่างที่ยกมามักกล่าวว่าตัวละครฝ่ายหญิงแต่งกายดังนี้คือ

ผ้าถุง เป็นผ้าถุงที่มีลวดลายสวยงามและเนื้อผ้าเป็นประกาย ในที่บางแห่ง
บอกว่าผ้าถุงเป็นผ้าลายซึ่งคงจะหมายถึงผ้าลายอย่าง ซึ่งเป็นผ้าที่คนไทยนิยม
"ถุงแบบโจงกระเบน"^๑ ในที่นี้กวีมิได้บอกรายละเอียดการนุ่งไว้

สไบ เป็นผ้าห่ม การห่มสไบอาจห่มคล้องคอหรือห่มสไบเฉียง ถ้าห่ม
สไบเฉียงจะห่มสไบชั้นในเป็นสีต่าง ๆ เป็นสไบผ้าเนื้อดี แล้วจึงห่มทับด้วยสไบ
อีกชั้นที่อาจเป็นผ้าคาดทองซึ่งเป็นผ้าที่เนื้อแข็ง อาจมาจากผิวเนื้อไค้เพราะทำด้วยแล่ง
ทองหรือแล่งเงิน การห่มสไบอีกแบบหนึ่งคือการห่มแบบคล้องคอแล้วคลุมชายไปข้างหลัง
ทั้งสองข้าง "การห่มสไบชนิดนี้ใช้ทับบนเสื้อริ้วทองอีกทีหนึ่ง"^๒

เจียรระบาท เป็นผ้าคาดเอว การคาดเจียรระบาทจะคาดตรงเอวเสื้อ
"ใช้เจียรระบาทคาดไว้ตรงเอวเสื้ออีกทีหนึ่ง แล้วปล่อยชายผ้ายาวลงมาตรงค่านหน้า"^๓
จากตัวอย่างที่ยกมาตัวละครคาดผ้าเจียรระบาทแล้วคาดเข็มขัดสายประจำยามทับ
อีกทีหนึ่ง

ในการพรรณนาเครื่องแต่งกายของตัวละครฝ่ายหญิง กวีนิยมเอ่ยชื่อผ้าชนิด
ต่าง ๆ เพื่อเน้นให้เห็นความงดงามเช่นตัวอย่าง

^๑ ฌีร์ซัน ท่วมเจริญ, "ผ้าและเครื่องแต่งกายโบราณ," ศิลปากร
๒๒ (กรกฎาคม ๒๕๒๑): ๓๗.

^๒ พวงผกา คูโรวาท, คู่มือประวัติเครื่องแต่งกาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒.
(กรุงเทพมหานคร: เอกสิทธิ์พีซีไซน์, ๒๕๒๓), หน้า ๖๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

ทรงภูษายกแย่งระกำใหม่

หมสไบตาคทอง เจ็ดฉัน^๑

ทรงภูษาย่ากัศคอกแย่ง

หมกรองทองแรงทักครุยหน้า^๒

จากตัวอย่างที่ยกมากวีได้เอ่ยชนิดของผ้า ได้แก่พระภูษายกใหม่ ผ้ายกใหม่ เป็นผ้าไหมที่ทอยกคอกยกคล้ายด้วยเส้นไหม ผ้าตาคทองเป็นผ้าทอด้วยทองแดงกับเส้นไหม ผ้ากรองทองเป็นผ้ามีลักษณะเป็นผ้าโปร่งถักเป็นตาข่ายเล็ก ๆ ด้วยไหมทองหรือทองแดง ทั้งผืน ผ้ายกใหม่ใช้เป็นผ้าถุง ผ้าตาคทองและผ้ากรองทองใช้หมทับสไบสี

ค. เครื่องประดับ

ในบรรดาสິงเสริมความงามทั้งหลาย กวีดูจะให้ความสนใจเครื่องประดับมากที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ประดับประดาทำให้รู้สึกว่าคุณค่าตัวละครงดงามขึ้น เครื่องประดับที่พรรณนาด่วนเป็นของมีค่าทำด้วยแก้วมณี และทอง ทั้งยังจัดทำอย่างประณีตบรรจง เช่นมีการจำหลักลายและลงยาอย่างสวยงาม

ตัวละครฝ่ายชาย เครื่องประดับของตัวละครฝ่ายชายมีดังนี้

ท้าวยศภูมิ   แต่งองค์รุจี   รุจันทรประภา   บวรภูมิ   พิจิตรกรรฐา
 สร้อยสรณมาลา   มาลัยสุคนธ์
 มกุฎงามเสรีจ   ประดับด้วยเพชร   เหลื่อมเหลื่อมมณเฑียร   เปล่งแสงนพรัตน์
 ยะยับบุณฑล   เกยรค่ากุด   คำเกิงชายขวา
 ทรงพระสังวาล   เก็จกรองด้วยกาญจ   จโนโอภา   ทิเรกด้วยแก้ว
 แพร้วแพรวมหิมา   อรามนรา   ชีราชเรืองรอง

.....

^๑"การเกศ เล่ม ๑," เล่มที่ ๓๐ (สมุคไทยชาวอักษรไทยเส้นกินสอคำ).

^๒"ไชยทัค เล่ม ๓," เลขที่ ๕๑ (สมุคไทยคำอักษรไทยเส้นกินสอขวา).

ทรงทองพระกร รัศมีมวกร เพรศแพร้วแสงใส รัยับชามรงค์
 ยะยงเอาใจ คาเมืองเมืองโค บมัญป่าน
 เสกัจจวรายรองบาท เขยิบเหนือแพรลาค พันนี้ทรงธาร
 แดพระองค์เดียว บมิจุงการ มายังรัตนศาล โรงราชพิธี^๑

จากตัวอย่างที่ยกมาพอสรุปถึงเครื่องประดับที่สำคัญคือ

พระมหามงกุฎ ในบางเรื่องบอกเพิ่มเติมว่าประดับดอกไม้ (สุพรรณมาลา)
 และกรรเจียกจรซึ่งแต่เดิมก็อาจหมายถึงดอกไม้ประดับนั่นเอง

กมลทล เป็นเครื่องประดับหูคือตุ้มหู

สังวาล คือสร้อยประดับใช้สะพายแล่ง

คาบ ในตัวอย่างที่ยกมานั้นไม่เอ่ยถึงคาบ แต่ในวรรณคดีบางเรื่อง เช่น
 ลิลิตพระลอมีเอ่ยถึงคาบว่า "สังวาลย์กรองตามประดับ"^๒ คาบเป็น
 เครื่องประดับคอหรืออกเป็นแผ่น ๆ ที่เหลื่อมชนมเบียดกบูนหรือวงรี ๆ
 ถ้าเป็นตามคติแบบสังวาลอยู่ที่สะเอวเรียกว่าคาบทิศ

ทับทรวง คือคาบเป็นรูปสี่เหลี่ยมชนมเบียดกบูนผ้งเพชรพลอยติดอยู่ตรงที่ไขว้สังวาล
 สะพายแล่งทับหน้าอก บางครั้งเรียกว่าคาบหน้าหรือคาบทับ

ทองกร คือกำไลมือ

เกยร ในที่นี้คิดว่าคือทองคำแขน ในบางเรื่องเช่นลิลิตพระลอมีเอ่ยถึงพาทูรัก
 ซึ่งเป็นทองคำแขน

ชามรงค์ คือแหวนในวรรณคดีบางเรื่องก็พรรณนาว่าตัวละครสวมแหวนทั้งสิบนิ้ว
 "สิบนิ้วรายเรียงพระชามรงค์"^๓

^๑พระมหाराชครู, เสื่อโคค่านันท์, หน้า ๔๘.

^๒พระวรีเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๕๕.

^๓"ฉนิพิไชย เล่ม ๑," เลขที่ ๓ (สมุคไทยคำอักษรไทยเส้นกินสอขาว).

รองพระบาท คือรองเท้า ถือว่าเป็นเครื่องประดับได้อีกประการหนึ่ง บางแห่ง
พรรณนาว่าเป็นรองพระบาทเชิงงอน

อาวุธ ในวรรณคดีหลายเรื่อง ก็กล่าวถึงอาวุธที่ตัวละครถือถือจากการพรรณนา
ถึงเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับอื่น ๆ เช่น

ทรงพระขรรค์ไกรเพชร^๑

ตัวละครฝ่ายหญิง เครื่องประดับของตัวละครฝ่ายหญิงมีดังนี้

<u>สร้อยสร้อย</u> ฟิงสายลูกมะยม	.....
<u>กำไล</u> ไส้แขน <u>แหวน</u> ประดับ	เพชรระยิบวับพรายทั้งชายขวา
<u>รัก</u> <u>เกล้า</u> วาววามปลาบตา	ถึงนางวนไถษกาลงมาคิน ^๒
<u>สอดสร้อย</u> <u>สร้อย</u> <u>สังวาล</u> <u>วาว</u>	<u>ทองกร</u> <u>กุดัน</u> <u>พรรณ</u> <u>ราย</u>
<u>แล้ว</u> <u>ใส่</u> <u>สร้อย</u> <u>นาม</u> <u>สวม</u> <u>องค์</u>	<u>สอด</u> <u>ใส่</u> <u>ขำ</u> <u>มรงค์</u> <u>เด็ด</u> <u>ฉาย</u>
<u>เสก</u> <u>ทรง</u> <u>รัก</u> <u>เกล้า</u> <u>เพราะ</u> <u>พราย</u>	<u>แล้ว</u> <u>ถวาย</u> <u>มัง</u> <u>คม</u> <u>ชนนี้</u> ^๓

เครื่องประดับของตัวละครฝ่ายหญิงส่วนมากคล้ายคลึงกันกับฝ่ายชาย เช่น
สังวาล ทองกร ขำมรงค์ เป็นต้น ส่วนที่มีแตกต่างจากตัวละครฝ่ายชายคือ

เครื่องประดับศีรษะ ในวรรณคดีบางเรื่องตัวละครฝ่ายหญิงสวมมงกุฎ
กษัตริ์ และประดับด้วยกรรเจียกจร ดังตัวอย่าง

มกุฎเกล้าเพราะพรายกรรเจียกจร^๔

หรือประดับด้วยรักเกล้าเพื่อรัศมีให้แน่นหรือประดับด้วยดอกไม้

^๑พระวรเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑: ๑๕๕.

^๒"สุวรรณหงส์ เล่ม ๖," เลขที่ ๑๘๘ (สมุคไทยคำ อักษรไทย เส้นรง).

^๓"การเกก เล่ม ๑," เลขที่ ๓๐ (สมุคไทยขาว อักษรไทย เส้นคินสอดคำ).

^๔"ไชยทัต เล่ม ๓," เลขที่ ๕๑ (สมุคไทยคำ อักษรไทย เส้นคินสอดขาว).

สะอั้ง หรือ สรเอ็ง เป็นสร้อยรักเอวคล้องห้อยจากไหล่เฉียงมาลงไปถึงเอว
สร้อยนวม เป็นสร้อยประดับคอโดยเอาแก้วหรือของมีค่าปักลงบนผ้า
เครื่องประดับของฝ่ายหญิงนี้ก็มีการจัดทำเป็นรูปลักษณะต่าง ๆ สวยงาม
เช่น ชำมรงค์เรือนู จ้าหลักลายลงยา และเป็นเครื่องประดับที่ทำด้วยแก้ว แก้วกู่กัน
คือทองแถมแก้ว หรือทำด้วยเพชร กังตัวอย่าง

เข็มขัดเพชรปรุโปร่งลายลงยา
ทองกรแก้วแก้วเจ็ดคู่
ครอบพักครจำหลักนวลลาย
สอศเกือกเชิงงอนออนสะปัก

สังวาลแผ่ครจนากวาระจาย
ชำมรงค์เรือนูเม็ดนาย
มงกุฎเกลาเพราะพรายกรรเจียกจร
พร้อมชนัดนางงามตามสลอน^๑

ง. กิริยาท่าทาง

ในที่หลายแห่ง กวีได้พรรณาดังกิริยาท่าทางของตัวละครเพิ่มขึ้นไปอีก
เพื่อให้ตัวละครดูงดงามและมีชีวิตจิตใจขึ้น แต่ปรากฏไม่มากนักและส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน

กิริยาท่าทางที่สำคัญของตัวละครฝ่ายชายคือท่าทางการเดิน กวีเปรียบกับ
ท่าเดินของราชสีห์ออกจากถ้ำ ทำให้เห็นภาพการเดินที่สง่าผ่าเผย กังตัวอย่าง

บพิตรเสด็จนวยนาศ
จากศิขรดูหารคัน^๒

กั๋งพระยาราชาไกรสร

กิริยาท่าทางของตัวละครฝ่ายหญิงคือท่าเดิน ผู้หญิงเป็นผู้อ่อนหวาน
ฉะนั้นกิริยาท่าทางจึงนุ่มนวล อ่อนช้อย เดินอย่างช้า ๆ แผงความสง่างามอยู่ในที่
กวีเปรียบเทียบท่าเดินของนางกับท่าเดินของนางอัปสร หรือเหมือนหงส์ลงว่ายน้ำ
กังตัวอย่าง

^๑"ไชยทัต เล่ม ๓," เลขที่ ๕๑ (สมุคไทยคำอักษรไทยเส้นดินสอขาว).

^๒พระวรวงศ์วิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๕๕.

ทรงเครื่องเสด็จยุรยาตร ลีลาศกัจจอปัส ทวยทอกรนวนานา
ถึง เกยมาศัปรจง^๑

ทอดกรรกายกริขยับขยาย   ท่านองนางคังหงส์ลงกระลินข^๒

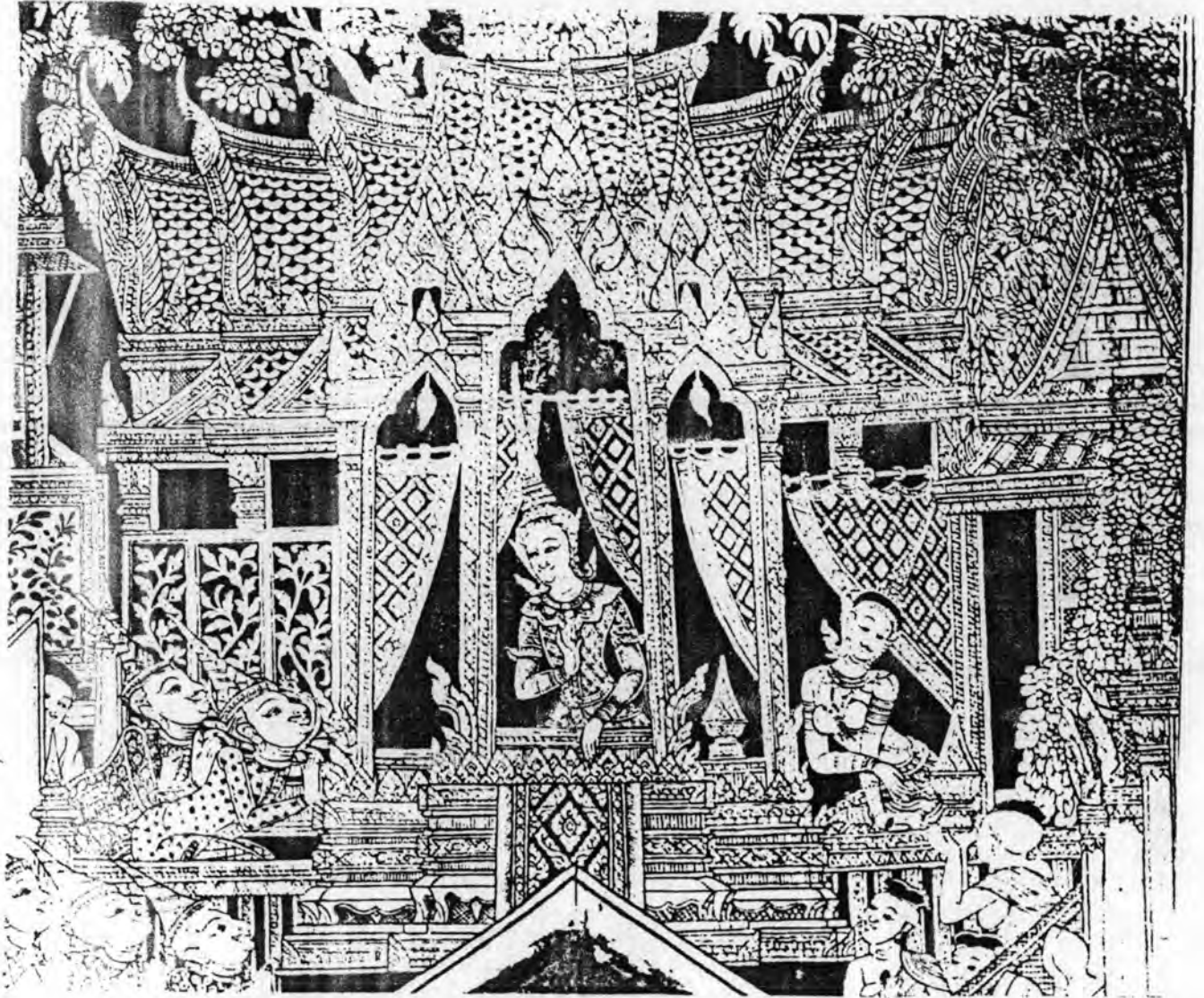
คังได้กล่าวมาข้างแล้วว่า เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับตามที่วิ
พรรณานี้เป็นเครื่องทรงของกษัตริย์หรือเจ้านายทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ซึ่งส่วน
มากเป็นตัวละครเอกของเรื่อง เครื่องทรงทั้งหลายนี้ก็จะได้ลักษณะมาจากเครื่อง
ทรงของกษัตริย์ที่ใช้อยู่จริง ๆ ในสมัยนั้น หลักฐานที่มีอยู่และพอจะเทียบเคียงได้คือ
ภาพวาดเป็นภาพมัลลิกษัตริย์เมืองปาวา^๓ เป็นภาพจิตรกรรมที่หอเขียนวังสวนผักกาด
สันนิษฐานว่าเป็นภาพที่มีอายุในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในภาพดังกล่าวมี
ภาพกษัตริย์ ส่วนมงกุฎยอดแหลมสูงมีกรรเจียรกจรทรงฉลองพระองค์แขนสั้นประดับ
พาดูร์คที่แขน นอกจากนี้ยังประดับด้วยกรองศอ ทองกร ปั้นเหนง (เข็มขัด)
สวมสนับเพลา คาคกรักพิศตร์

^๑พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒ : ๗๐.

^๒"สุวรรณหงส์ เล่ม ๖," เลขที่ ๑๘๘ (สมุดไทยคำอักษรไทยเส้นรง).

^๓ดูภาพประกอบ ภาพที่ ๑ ในหน้า ๑๑๕.๑

ภาพประกอบที่ ๗

ภาพประกอบที่ ๒

อีกภาพหนึ่งเป็นภาพพวกมัลลกะศรัยเสด็จไปเฝ้าเยี่ยมพระอาการประชวรของพุทธเจ้า^๑ ดูจากรูปน่าจะเป็นพวกเจ้าผู้ครองแคว้นสวมลอมพอก เสื้อแขนยาว คอตั้ง ผ้าหน้าคโลก ชายเสื้อมาวลงถึงตะโพก มีผ้าคาดเอว สนับเพลายาวครึ่งน่อง นุ่งภูษาโจงทับสับเพลลา ไม่สวมเครื่องประดับ

นอกจากหลักฐานทางค่านรูปภาพแล้ว หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรกล่าวถึงการแต่งศพของพระบรมราชา (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ซึ่งพอจะถือเป็นหลักฐานถึงการแต่งกายเต็มยศของพระมหากษัตริย์ ดังนี้

ครั้นสร้งน้ำหอมแล้วจึงทรงสุคนธรสและกระแจะจันทน์ทั้งปวงแล้ว ทรงสับเพลลาเชิงงอนชั้นในแล้วทรงภูษาพื้นขาวปักทองชั้นนอก แล้วจึงทรงเครื่องต้นแลเครื่องทรง แล้วจึงทรงฉลองพระองค์ อย่างใหญ่กรองทอง สั่งเวียนหยักแลชายไหวชายแครง คาบทิศแลคาบหน้า แลสังวาลย์ประดับเพชร จึงทรงทองคันพระกรแลปลายพระกรประดับเพชร แล้วจึงทรงพระมหาชฎาเค้นหนมียอดท้ายออก แล้วจึงประดับเพชรอยู่เพลิงทั้งสิบนิ้ว แลสิบนิ้วพระบาท^๒

นอกจากนี้ ในกฎมนเฑียรบาล (กฎหมายเก่า) ใ้กล่าวถึงเครื่องราชูประโภค ซึ่งเป็นเครื่องทรงสำหรับกษัตริย์ที่ค่อมารวมเรียกว่าพระเครื่องต้น ดังนี้

ฝ่ายเครื่องราชูประโภคทั้งปวง คือมหามงกุฎ มหากุณฑล พาทุรัต นิรมมาลัย สร้อยมหาสังวาล สเเ่ง อูตรี อูตรา กวางไค ๙ แถว พระขำมรงค์ ๓ องค์ทุกนิ้วพระหัตถ์ ขนองกึ่งเกน สนับเพลลา รัตกัมพล ควางเชิง รองพระบาท เสรีจราชูประโภค^๓

^๑ภาพประกอบที่ ๒ ในหน้า ๑๑๒.๒

^๒คำให้การชาวกรุงเก่า (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๔๐๑-๔๐๒.

^๓พระปฏิเวทย์วิศิษฎ์, "เครื่องต้น." สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๖ (๒๕๐๗-๒๕๐๘): ๓๒๘๘.

จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นว่า เนื้อความที่กวีพรรณนาการแต่งองค์ทรงเครื่องของตัวละครนั้นรายละเอียดของเครื่องทรงก็ตรงกับเครื่องราโชปโภคในกฎมณเฑียรบาล

อนึ่ง การที่กวีพรรณนาว่าตัวละครใส่เครื่องประดับที่ทำด้วยเพชรแก้วและทอง ทุกครั้งนั้น การพรรณนาก็ได้เกินจริงนัก เพราะจากหลักฐานทางศิลปวัตถุที่ขุดค้นได้จากกรุวัดราชบูรณะ กรุงศรีอยุธยา^๑ นั้นมีเครื่องประดับศิระของเจ้านายผู้ชายทำด้วยทองคำจำหลักกลวกลายด้วย^๒

นอกจากนั้นจากบันทึกของชาวต่างประเทศที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็กล่าวถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเครื่องประดับด้วยอัญมณี ทอง และเพชร ดังนี้

พระเจ้าแผ่นดินทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฎอันแพรวพรายด้วยอัญมณี พระมหามงกุฎนั้นเป็นพระมาลาทรงสูงมียอดแหลม มีเกี้ยวทองคำ ๓ ชั้นรัศมีในระยະหางันพอสมควร ทรงสวมพระชฎามรงค์เพชรเม็ดใหญ่ ที่นิ้วพระหัตถ์หลายวงส่งประกายวาววับ ฉลองพระองค์สีแดงพื้นสีทอง ฉลองพระองค์ชั้นนอกเป็นทองโปรงมีกระดุมเพชรเม็ดใหญ่^๓

ส่วนเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของตัวละครฝ่ายหญิงมีลักษณะคล้ายกับภาพจิตรกรรมในหอเขียนวังสวนผักกาด สันนิษฐานว่ามีอายุในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นภาพเหล่านางมัลลกะศัตรีแห่งกุสินาราไปเฝ้าเยี่ยมพระอาการประชวรของพระพุทธเจ้า^๔ รูปนางกษัตริย์นั้นทรงภูษาจีบหน้านางฉลองพระบาทเชิงงอนไม่สวมเสื้อ เครื่องประดับมีมงกุฎยอดแหลม เครื่องประดับศิระรูปร่างแบบกรอบหน้า

^๑ รูปภาพประกอบ รูปที่ ๓ หน้า ๑๑๘.๑

^๒ บาทหลวง กิ.คาซาร์ก, จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ, ๒๕๑๘), หน้า ๘๖.

^๓ รูปภาพประกอบ รูปที่ ๔ หน้า ๑๑๘.๑

เครื่องประดับศีรษะชายทองคำเจ้าหลวงวไลย
สมัยอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐

ภาพประกอบที่ ๓

ภาพประกอบที่ ๔

กรรเจียกจร กรองศอ สะอั้ง ทับทรวง สังวาล พาหุรัดจำนวนมากเกือบถึงศอก
 แหวนรอบ ปะวะหล่ำ ทองกร กำไลตะขาม และบนไหล่ทั้งสองข้างมีสิ่งปกคลุม
 เข้าใจว่าเป็นส่วนหนึ่งของผ้าสไบ อาจเป็นไปได้ว่าจิตรกรถ่ายทอดการห่มสไบแบบ
 คล่องคอกออกมาในลักษณะนี้ สำหรับสตรีที่ตามมานั้นใส่แต่เครื่องประดับศีรษะคล้าย
 กรอบหน้าไม้ไม่มีมงกุฎและไม่สวมรองเท้า พวกเหล่านั้นที่ตามเสด็จอื่น ๆ ไข่มยมณี
 ค้านหลังและค้านข้างคักสัน นุ่งผ้าจีบหน้านาง ห่มสไบ และไม่มีเครื่องประดับ

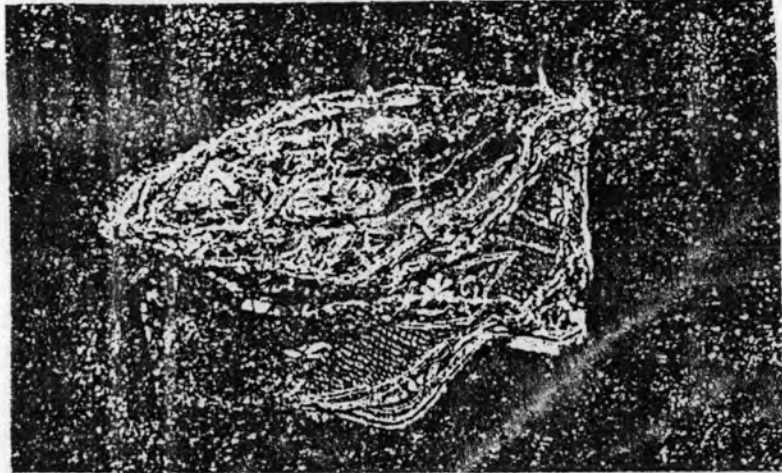
เครื่องประดับของตัวละครฝ่ายหญิงนั้นกวีพรรณนาว่าทำด้วยเพชร แก้ว
 และทอง เช่นเดียวกับตัวละครฝ่ายชาย การกล่าวเช่นนั้นก็ไม่ไกลความจริงนักยังมี
 ศิลปวัตถุที่เป็นเครื่องประดับของหญิงที่ชุกคั่นได้จากกฎวัชรราชบุรณะ^๑ สิ่งแรกเป็น
 เครื่องประดับศีรษะหญิงถักด้วยลวดทองคำ สิ่งที่ ๒ เป็นพาหุรัดหรือทองกรทำด้วย
 ทองคำจำหลักลาย

ในวรรณคดีที่กวีพรรณนาถึงเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของกษัตริย์
 และตัวละครฝ่ายหญิงนั้น แม้ว่ากวีจะไม่ให้รายละเอียดที่ชัดเจนเหมือนภาพวาด
 แต่ก็พอมองเห็นได้ว่าสิ่งที่กวีพรรณนามีอยู่ตรงกันกับรูปภาพเป็นส่วนใหญ่ และตรงกับ
 เครื่องทรงของกษัตริย์ที่มีตราไว้ในกฎมนเฑียรบาลและที่มีผู้บันทึกไว้ จึงกล่าวได้ว่า
 กวีเกิดประทับใจเครื่องทรงและเครื่องประดับของกษัตริย์ซึ่งสวยงามและมีค่ามาก
 กวีจึงถ่ายทอดออกมาในวรรณคดี

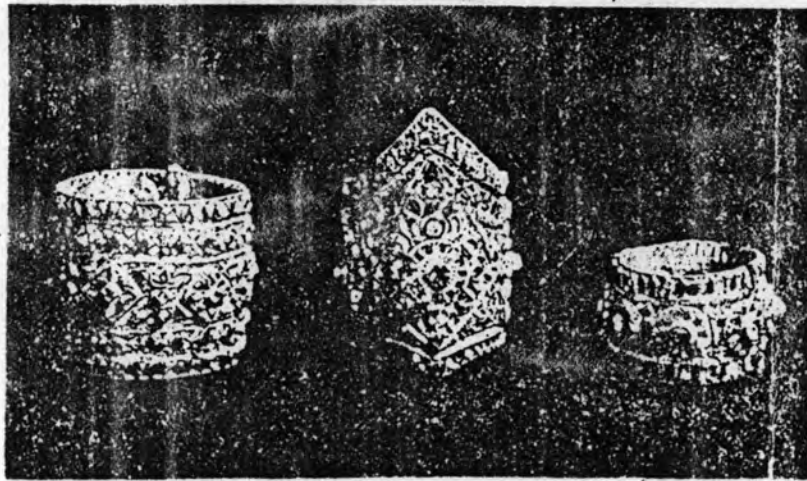
๓.๑.๒ วิธีการพรรณนา

เมื่อกวีพรรณนาความงามของตัวละคร บางครั้งกวีจะแสดงให้เห็นว่าตัวกวี
 เป็นผู้กล่าวชมโฉมนั่นเอง แต่บางครั้งก็ชมโดยผ่านสายตาของตัวละครอื่นเช่นใน
 เรื่องลิลิตพระลอ พี่เลี้ยงชวนกันชมโฉมของพระลอ พระเพื่อนพระแพง ดังนี้

^๑ รูปภาพประกอบ รูปที่ ๕ ในหน้า ๑๑๕.๑

เครื่องประดับศีรษะหญิง ถักด้วยลวดทองคำ
สมัยอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐

พาทูร์คหรือทองกร
สมัยอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐

๓.๑.๒.๑ การพรรณนาคามสภาพ

ในบทพรรณนาคามงามของตัวละครนี้ กวีมักใช้วิธีการพรรณนาคามสภาพ
ในบทสรรเสริญเครื่องมากที่สุด ดังตัวอย่าง

ก่องกาญจนกัณฐี
เพียงพาทูรึกษา
มกุฎเกยูร
ศรีอุตราสง-

มณีรัตนจุฑา
พรรณนาคูยียง
วิบลยธารธารงทรง
คลังวาลวิญา^๑

กวีพรรณนาคามพระสมุทโฆษและนางพินทุมคิตรงเครื่อง โดยให้รายละเอียด
ของเครื่องประดับที่ตกแต่ง เช่น มงกุฎ เกยูร สร้อยคอ เป็นต้น

ตัวอย่าง

เสาวคนธกำจรธารทรง
มกุฎรัตนบวร
เสด็จทรงเครื่องภูษาภรณ์
แสงจำรัสชัชวาลย์^๒

พระวิญญพรายผจง

ใสสว่างทินกร

กวีพรรณนาคามพระอนิรุทธแห่งองค์ทรงเครื่อง โดยใช้คำที่มีความหมายถึง
แสงสว่างหรือเป็นประกายแวววาวมาช่วยขยายในรายละเอียดเครื่องแต่งตัว เช่น
พราย ใส สว่าง แสง จำรัส ชัชวาลย์ คำเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพเครื่องแต่งกาย
ที่งดงามเป็นประกายวูบวาบ

^๑สมุทโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๘๗.

^๒อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑๑.

ตัวอย่าง

ดวงนมอันครึกเคร่ง
แน่นวยสลายกลม

คเต่งเต้าทั้งสองสม
ศูกสวัสดิ์ไพภูลย์*

นอกจากบทประสงทรงเครื่องแล้ว กวียังมีพรรณนาถึงความงามของ
ส่วนประกอบในร่างกายตามสภาพได้ไพเราะและได้ภาพ เช่น จากตัวอย่างกวีพรรณนา
นางสุรสุดาว่ามีถันสวยโดยใช้คำแสดงลักษณะต่าง ๆ เช่น ครึกเคร่ง คเต่ง แน่นวย
สลาย และกลม ผู้อ่านจะได้ภาพถันแจ่มชัดจากคำเหล่านี้

แม้ว่ากวีพรรณนาตามสภาพจะเป็นการใช้ถ้อยคำตรงไปตรงมาก็ตาม แต่
เมื่อกวีรู้จักเลือกคำที่แสดงลักษณะต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม การพรรณนานั้นก็ก่อให้เกิด
เกิดภาพขึ้นในใจผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

๓.๑.๒.๒ การใช้ความเปรียบ

กวีใช้วิธีการใช้ความเปรียบมากที่สุดในการพรรณนาความงามของตัวละคร
ทั้งนี้เพราะทำให้มองเห็นภาพความงามได้ง่ายโดยเขียนเพียงสั้น ๆ และกระชับ
สิ่งที่กวีนำมาเปรียบมักเป็นสิ่งที่คนไทยรู้จักกันดี หรือมีเดิมนั้นก็เป็นสิ่งที่นำมาเปรียบ
กันจนคุ้นเคย ผู้อ่านจึงสามารถเข้าใจได้ตรงกับกวีว่าต้องการเปรียบเทียบสมบัติข้อใด
เช่น เมื่อกวีเปรียบใบหน้ากับดวงจันทร์ ผู้อ่านจะสามารถเข้าใจได้ทันทีว่าต้องการ
เปรียบสีผิวของตัวละครกับแสงจันทร์ เป็นต้น

เมื่อดูจากโครงสร้างของรูปประโยค กวีมีกลวิธีเปรียบเทียบ ๒ ประการคือ

- ก. การเปรียบเทียบโดยมีคำเชื่อมโยง
- ข. การเปรียบเทียบโดยไม่มีคำเชื่อมโยง

---

*พระมหาราชครู, เสื่อกค่านันท์, หน้า ๒๓.

ก. การเปรียบเทียบโดยมีคำเชื่อมโยง

ในบทพรรณนาความงามของตัวละคร คำเชื่อมโยงที่กวีใช้มี ๒ ลักษณะ คือ
ลักษณะแรกเป็นคำเชื่อมโยงที่บอกเนื้อความว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง ส่วนอีก
ลักษณะหนึ่งเป็นคำเชื่อมโยงที่บอกว่าสิ่งหนึ่งงามเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง

กวีจะใช้คำที่มีความหมายว่าเหมือนหรือเท่าเทียมกัน เช่น ดัง เพียง ปาน
 ฯลฯ มาเชื่อมสิ่งที่ต้องการเปรียบกับสิ่งที่นำมาเปรียบ ดังตัวอย่าง

หลอแลเลิศประไพวิไลโดยหลอ
ประทุมเพียงงจกดอกประทุม

เลิศเยี่ยมองค์ทองผ่องแผ้วเลิศ
เจ็ดฉายชุมชัชวาลแบบานเจ็ด

เจ็ดแจ่มจับรับองค์บรรจงเจ็ด
นั่งในคอกบัวเยี่ยมเทียบเทพนั่ง
งามเหมือนนั่งหงอนผกัมพลงาม

งามพริ้งเพริศคุ้มท้าวเทวัญงาม
ชมจิตรหวังไมคึกจิตรเกรงงาม
ทรงทราบความตามจริงทุกสิ่งทรง

จากตัวอย่าง จะเห็นว่ากวีเปรียบเทียบความงาม โดยใช้คำเชื่อมโยง
แตกต่างกันไปในที่ใกล้เคียงกันคือ เพียง ดัง เทียม และ เหมือน แสดงว่ากวีมี
ความประณีตในการเลือกคำมาใช้

---

^๑หลวงศรีปรีชา (เซ่ง), "คีรีวิบุลยศักดิ์" ใน ชุมนุมตำรากลอนฉบับหอพระ-
สมุทวชิรญาณ, หน้า ๒๓๒.

ตัวอย่าง

จอมขวัญพระพี่เอ๋ย
โสมราชงามคือทอง
คือเทพยดาผยอง
.....

บุญสอง
แห่งแท
มาสู่ แม่นา^๑
.....

กวีชมโฉมพระล่องวางงามมากโดยเปรียบเทียบว่าพระล่องงามเหมือนทองแห่ง
และเปรียบคาวาเหมือนกับเป็นเทวคาเสด็จลงมาหาพระเพื่อนพระแพง คำเชื่อม "คือ"
ที่ใช้เท่ากับว่ากวีเปรียบพระล่อ "เป็น" สิ่งนั้น ๆ เลย การเปรียบเทียบเช่นนี้ให้
ความรู้สึกลึกซึ้งขึ้นกว่าการ เปรียบว่าเหมือนตามธรรมดา

ตัวอย่าง

คิ้วคอมมบรยงยล

คือเกาทัณฑ์ทง ไกร^๒

กวีเปรียบเทียบคิ้วว่าเป็นเกาทัณฑ์ หมายถึงคิ้วงเช่นเดียวกับเกาทัณฑ์
คำเชื่อม คือ

นอกจากตัวอย่างที่ยกมาแล้ว กวียังใช้คำเชื่อมต่าง ๆ อีกหลายคำในบท
พรรณนาความงามของตัวละครดังนี้ คือ กุจ เพียง เพียง พางเพียง เดก ประคุก
เงื่อน เปรียบ เปรียบปาน เหมือน เหมือนหมาย หมายถึงเหมือน กล กิ่ง กิ่ง พาง
ประเหล เที่ยม เตรียบ ประเลห์ เสมอ เจียร อยาง เที่ยบเปรียบ เที่ยบ หันหัด
คละ (คลา) คลากัง แม้น อุปมาเสมือน ราวกับ สันทัดกับ และคล้าย คำเชื่อม
ที่กวีนิยมใช้มากคือคำ คือ กิ่ง กิ่ง กุจ เพียง และกล ในบทพรรณนานี้วรรคคือคำฉันท
คือสมุทรโฆษคำฉันท อนิรุทธคำฉันท และเสื่อโคคำฉันท ปรากฏการใช้คำเชื่อม

^๑พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒: ๖๒.

^๒อนิรุทธคำฉันท, หน้า ๒๒.

คือ มากที่สุด ส่วนบทละครนอกปรากฏการใช้คำเชื่อม ทั้ง มากที่สุด

การเปรียบเทียบโดยบอกว่าตัวละครคงงามกว่าสิ่งที้นำมาเปรียบเทียบนั้น
กวีจะใช้คำเชื่อมที่มีความหมายว่าเหนือกว่าเช่นคำว่า ยิ่ง หรือใช้คำเชื่อมปฏิเสธ เช่น
ญวน มาเชื่อมสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบกับสิ่งที้นำมาเปรียบ ทั้งตัวอย่าง

พระโอร้งามยิ่งแค้น
พระโอร้งามไ้้งามทรู

สรคอยู่เียวยะแย้ม
บารนี้^๑

กวีใช้คำเชื่อม ยิ่ง เพื่อเชื่อมโยงสิ่งที่ต้องการเปรียบคือริมฝีปากที่เป็นสี
ระเรื่อตามธรรมชาติกับสิ่งที้นำมาเปรียบคือริมฝีปากที่แต่งแต้มด้วยสี (เครื่องสำอาง)
และคำเชื่อมโยง ยิ่ง ช่วยให้ใ้ภาพว่าริมฝีปากของพระลอซึ่งมีสีระเรื่อตามธรรมชาตินั้น
สวยงามกว่าริมฝีปากที่ถูแค้นสีอีก

ตัวอย่าง

ปรากฏทองอันงามงาม

ญวน^๒

กวีใช้คำปฏิเสธ ญวน เชื่อมโยงความงามของผลมะปรางกับแก้มของนาง
และคำเชื่อมโยงที่ใช้นี้บอกใ้รู้ว่าแก้มของนางงามกว่าผลมะปราง

^๑พระวราเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๖.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๗๔.

ข. การเปรียบเทียบโดยไม่มีคำเชื่อมโยง

การเปรียบเทียบโดยไม่มีคำเชื่อมโยงนี้ กวีจะพรรณนาความงามของ
ตัวละครโดยไม่ใช้วิธีเปรียบเทียบของสองสิ่งอย่างตรง ๆ แล้วมีคำเชื่อมการเปรียบเทียบ
เทียบเช่นนี้อาจเป็นเพราะลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์ไม่เอื้อต่อการมีคำเชื่อม กวีจึง
ละคำเชื่อมไว้ในฐานที่เข้าใจ หรือมีฉันทลักษณ์นี้อาจเป็นเพราะต้องการให้สื่อความหมาย
ลึกซึ้งกว่าการเปรียบเทียบธรรมดา

การเปรียบเทียบโดยไม่มีคำเชื่อมโยงนี้อาจแบ่ง เนื้อความที่กวีเปรียบเทียบ
ได้เป็น ๓ ลักษณะคือ

ลักษณะแรกการเปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเหมือนกันโดยนัย กวีจะใช้คำ
แสดงแนวคิดในการเปรียบเทียบมาเรียงไว้ในที่ใกล้เคียงกับสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ
ดังตัวอย่าง

คิคเอวล่าเาเาเา-

พคิพาลพันลี

คิคนมกรพุมนี-

รชรคินรียมณจ°

กวีใช้คำแสดงแนวคิดในการเปรียบเทียบคือ พาล-พันธุ์ มาไว้ใกล้เคียง
กับคำว่า เว และ กรรพุม-นिरชรัตน มาไว้ใกล้เคียงกับคำว่า นม โดยคำว่า
เหมือน หรือ คือ ไว้ในฐานที่เข้าใจ ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้จากคำเหล่านี้ว่า
กวีต้องการเปรียบเทียบว่านางพินทุมคิมิเอาอ่อนเหมือนเอาวัลย์ และถนสวยมีลักษณะเป็น
พุ่มเหมือนดอกบัวแก้ว

ตัวอย่าง

เอนคุอกมกวงกอดเอ สองพเอนไ้พางกมคริย°

°สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๕.

°พระวราเวทย์พิณรุฑ, กุ่มือกิดิถพระดอ, ๒: ๒๒.

กวีใช้คำที่บรรยายถึงพระเพื่อนพระแพงว่า "เอ็นดูกลมดวงลอดไม้" ซึ่งมีความหมายว่าคอกไม้ที่มีความเต็มอ้อมน่ารักใคร่ เท่ากับเป็นการเปรียบเทียบโดยไม่มีคำเชื่อมโยง กล่าวคือกวีละคำ คือ ไว้ในฐานที่เข้าใจ ผู้อ่านรู้ได้ว่ากวีต้องการเปรียบเทียบว่านางทั้งสอง งดงามเหมือนกับคอกไม้ที่มีลักษณะงดงามอย่างยั้งนั้น

นอกจากนี้กวียังใช้คำเรียกแทนชื่อตัวละคร เช่น พ่อเนื้อทองมองใสสุใจเอ๋ย หรือ พ่อณพคุณเนื้อทองผู้ยองใย เป็นคำใช้เรียกแทนชื่อพระศิริวิบุลกิติ์ และเป็น การเปรียบเทียบโดยนัยซึ่งผู้อ่านจะได้ภาพตัวละครที่มีรูปโฉมงดงาม

การเปรียบเทียบในอีกลักษณะหนึ่งคือเปรียบเทียบว่าตัวละครงามเป็นเลิศ ชมว่าความงามนั้นไม่มีสิ่งใดเทียบหรือสู้ได้ กังตัวอย่าง

โฉมผจญสามแผ่นดินแท้
รูปต้องศิกใจ

งามเลิศงามล้วนแล้ว
บารมี^๑

กวีใช้คำว่า ผจญ และ แท้ แสดงการเปรียบเทียบว่าความงามของพระลอ เป็นเลิศจนกระทั่งคนในสามโลกสู้ไม่ได้ คือแท้ไปหมด

ตัวอย่าง

กัลยารคนางในธรณี
โฉมฉนนเรศรสุกตา

นี้ดูข้าพว่าเห็นหา
นิมมีในชาตรี^๒

กวีใช้ข้อความ "นิมมีในชาตรี" แสดงความหมายว่านางผู้มีความงามเป็นเลิศอย่างนางสุรสुकานั้นไม่มีคนอื่นอีกแล้วในแผ่นดิน

^๑พระวรเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๕.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๕.

การเปรียบเทียบแสดงความงามเป็นเลิศ เป็นวิธีการที่กวีนิยมมากวิธีหนึ่ง เพราะกวีสามารถบอกผู้อ่านเพียงสั้น ๆ แต่ได้ใจความลึกกว่าการเปรียบว่า เหมือน เนื่องจากการเปรียบเทียบนี้แสดงวิธีการเปรียบว่าสวยกว่าสิ่งที่นิยมและยอมรับกันว่า สวยและยังสวยเป็นที่สุดของโลกหรือทั้งสามโลก ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่ตัวละครงาม มากจริง ๆ

การเปรียบเทียบลักษณะที่สามกวีชมความงามของตัวละครโดยอ้างอิงถึง บางสิ่งบางอย่างหรือผู้ที่คนทั่วไปรู้จักและยอมรับกันว่างาม เนื่องจากตัวละครงามมาก จนผู้ประสพบเห็นเกิดความไม่แน่ใจว่าผู้นั้นเป็นใคร กวีมักใช้คำที่เป็นคำถามแสดงความสงสัยหรือไม่แน่ใจเช่นคำว่า งาม หรือ รอย คือ ชะรอย การใช้ความเปรียบ วิธีนี้อาจแทรกอยู่กับความเปรียบแบบอื่น ๆ ก็ได้ เช่น

รอยรูปอินทรหยาดฟ้า
แหล่งให้คนชม

มาอำองค์ในหล้า
แลงาม*

กวีเปรียบเทียบโดยใช้รูปประโยคคำถามแสดงความไม่แน่ใจว่าชะรอย พระล่อนี้คือพระอินทร์ลงมาจากสวรรค์มาให้คนในโลกมนุษย์ชมกระมัง นั่นก็คือกวี เปรียบเทียบว่าพระล่องลงมาเหมือนพระอินทร์

ในวรรณคดีบางเรื่องก็ปรากฏพรรณนาเปรียบเทียบในรูปประโยคคำถาม เป็นตอนยาว ๆ เช่นตอนพระโพธิ์เห็นพระสมุทรรโฆษบรรทมหลับในป่า ก็สงสัยว่า เป็นเทพองค์ใดกันแน่ ดังนี้

*พระวรวงศ์วิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๘.

ฤาเทศย์นิกรยักษา
    ธีราชแปรกฤษฏี
พิศเพี้ยนแต่เกล้ากษัตริย์
    แลโฉมบมีอุปมา
คิคควรรสรวลสุกสงกา
    สมุทรวโฆษวร*

ธิปพระอินทรา-
    เทวาบาทาศรี
    อำพระราชา

จากตัวอย่างที่ยกมากวีเปรียบพระสมุทรวโฆษาอาจจะเป็นพวกเทศย์ยักษ
หรือพระอินทร์แปลงกายมา กวีใช้วิธีการตั้งเป็นรูปประโยคคำถามด้วยคำว่า ฤา
และพระโพธิ์ก็ตอบคำถามตนเองหลังจากพิศดูอย่างละเอียดแล้วว่า ผู้มานอนหลับอยู่
คือพระสมุทรวโฆษนั่นเอง

การใช้ความเปรียบเป็นวิธีการที่ใช้มากที่สุดในการพรรณนาความงามของ
ตัวละคร ดังนั้นกวีจึงต้องพยายามเลือกหากวิธีการเปรียบเทียบแบบต่าง ๆ มา
สรรคสร้างงาน เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซากจำเจและยังสื่อความหมายได้อย่าง
ลึกซึ้งอีกด้วย

๓๑.๒.๓ การเล่นคำ

กวีสอดแทรกการเล่นคำในบทพรรณนาความงามของตัวละครอย่างพอเหมาะ
ไม่มากเกินไปจนดูรุงรัง การเล่นคำทำให้บทพรรณนาสละสลวยและสื่อความหมาย
ได้ดีขึ้นด้วย การเล่นคำที่ปรากฏมากและปรากฏในที่ต่าง ๆ คือการเล่นเสียงสัมผัส
และการเล่นคำซ้ำ* ในส่วนวิธีการพรรณนาที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการเล่นคำซ้ำที่เห็น
ว่ามีลักษณะเฉพาะตัวของบทพรรณนาความงามของตัวละคร ดังตัวอย่าง

*สมุทรวโฆษคำฉันท์, หน้า ๗๑.

*ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการเล่นคำเหล่านี้ในเรื่องอลังการกำนัลเสียง หน้า ๑๓๖ - ๑๔๔

นางโรยนางรินไหว
พิศอนสองศรีครู
แลนางกัลิมกุ
แลราชลิมแลเจ้า

พิศภู เบศร์นา
เตรียมเผ่า
จอมราช
พี่น้องทั้งสอง

กวีเล่นคำ แล และ ลิม ซ้ำกัน ๒ ครั้งโดยมีความหมายว่าเมื่อนางโรย
นางรินมองดูพระเพื่อนพระแพงความงามนั้นมีมากจนทำให้ลิมเหลียวไปดูพระลอ
แต่เมื่อมองดูพระลอก็เกิดอาการตกตะลึงในทันใดเดียวกันทำให้ลิมเหลียวกลับมาดู
พระเพื่อนพระแพง การซ้ำคำ ลิม และ แล ในตอนนี้จึงช่วยเพิ่มความหมายว่า
กษัตริย์ทั้งสองงามมาก และความงามนั้นเปรียบเทียบกันเองแต่ไม่มีใครแพ้กัน
หมายถึงงามเท่าเทียมกัน

ตัวอย่าง

เมื่อเลงและกุดนยุค
ลิมแลกุนาภินโพรม
เมื่อพิศพิศพิศคือจะแย้ม
พิศไพโรจิตพิศมฤที
พิศเนตรนฤมลคือศร
แสดงกามกมลเหตุยหรร-

ลิมพรับและพิศโณม
-และโรมราชู
ลิมดูแกมสรแลมศรี
ดูโรเทศอันงามกัน
สมรราชยิงยรร
ปและลิมดูกรรณา^๒

กวีซ้ำคำ พิศ และ ลิม ในที่ต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกัน การซ้ำคำ
เช่นนี้ช่วยเพิ่มความหมายทั้งนี้ เมื่омองดู(พิศ)ความงามของถันก็ทำให้ลิมดูความ
งามของชนหน้าห้อง(นาภินโพรม) เมื่омองดูใบหน้าก็ลิมดูแกมมัวแต่พิศดูโรมที่กันไว้
อย่างงงาม และเมื่омองดูตาก็เกิดความรู้สึกหลงในความงามจนลิมดูใบหู การเล่น

^๑พระวรรณพิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๘๒.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๘๘.

คำซ้ำเช่นนี้ช่วยเน้นให้เห็นว่าอวัยวะในกายนางที่เอ๋ยถึงต่างทรงความงวมเท่าเทียมกันทุกส่วน

การเล่นคำเช่นที่ยกตัวอย่างมานี้แม้จะปรากฏน้อยและอยู่ในวรรณคดีไม่กี่เรื่องก็ตามแต่ก็เป็นการเล่นคำที่เหมาะสมกับบทพรรณนาความงามของตัวละคร เพราะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความงามของตัวละครว่างามมากเหลือเกิน

๓.๒ ความสำคัญของการพรรณนาความงามของตัวละคร

๓.๒.๑ ความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง

บทพรรณนาความงามของตัวละครจะแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องตอนต่าง ๆ ตามแต่กวีจะเห็นสมควร ส่วนมากแล้วกวีจะเลือกพรรณนาความงามของตัวละครให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและที่สำคัญยังช่วยในการดำเนินเรื่องด้วย ดังจะกล่าวต่อไป

๓.๒.๑.๑ ช่วยเน้นความสำคัญของตัวละครและปูพื้นตัวละคร

คนทั่วไปในสังคมมีความคิดที่นิยมในเรื่องของความงามและในบางครั้งความงามเป็นต้นเหตุของปัญหาที่ยากในชีวิต ทั้งในวรรณคดีนิทานสมัยอยุธยาจำนวนหนึ่ง ปรากฏว่ามีเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ เกิดขึ้นเนื่องมาจากความงามของตัวละคร กล่าวอีกนัยหนึ่งความงามของตัวละครเป็นต้นเหตุของปัญหาที่ยากในเรื่อง ทั้งนี้กวีจึงจำเป็นต้องพรรณนาเรื่อง เพื่อปูพื้นว่าตัวละครมีความงามมากดังเช่นเรื่อง ลิลิตพระลอ สมุทโฆษคำฉันท์ และอนิรุทธคำฉันท์ เรื่องเหล่านี้ล้วนมีเรื่องความงามของตัวละครเอกฝ่ายชายเป็นต้นเหตุของปัญหาที่ยาก กวีจึงพรรณนาความงามของพระลอ พระสมุทโฆษ และพระอนิรุทธ อย่างละเอียดเพื่อที่ว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่มีสาเหตุมาจากความงามของตัวละครสำคัญเหล่านั้นจะได้ดูสมเหตุสมผล

นอกจากนี้การพรรณนาความงามของตัวละครยังเป็นการปูพื้นตัวละครสามัญชนให้เด่นชัดขึ้นอีกด้วย ทั้งในเรื่อง เสือโคคำฉันท์ บทพรรณนาความงามของพลวชิษย์และคาวี

เป็นการปูพื้นให้แก่ตัวละครทั้งสองอย่างเห็นเด่นชัด ตามเนื้อเรื่องเมื่อจามีชูปถูกเสื่อ และถูกโคให้เป็นคนแล้ว กวีก็ได้เริ่มพรรณนารูปคนที่ชูปขึ้นมาใหม่ให้ชัดเจนเพราะเป็นตัวละครที่เพิ่งเกิดขึ้น ผู้อ่านจำเป็นที่จะต้องวาดภาพดังนี้

สุทนต์สุนทรกา
ศุภลักษณ์ณคณ
วรรณสุนกัทัต
วรรณพลกาญ

ยกระสากรวิมล
ศุภสวัสดิ์กุมาร
วรพักตร์กัธาร
จนเกษมภูมิ^๑

จากบทพรรณนาของกวี ผู้อ่านจะได้ภาพว่านอกจากพลวิชัยและคาวี จะมีรูปร่างหน้าตาต่างงดงามแล้ว ยังสวมเครื่องทรงที่สวยงามอีกด้วย เท่ากับเป็นการปูพื้นให้แก่พลวิชัยและคาวีว่าแม้จะกลายจากเสื่อและวัวเป็นคน แต่ก็มีใช้คนธรรมดา ในระดับชาวไร่ชาวนา แม้จะยังไม่บียศฐาบรรดาศักดิ์ แต่ความมีสง่าราศีและเครื่องแต่งกายก็ยังบอกว่ามีฐานะเทียบเท่าบุคคลชั้นสูงชนากโอรสภคินี หลังจากคาวี ได้ย้ายถิ่นย้ายแล้ว เสนามาตย์แห่งเมืองจันทบุรีเดินทางมาพบพลวิชัยและคาวีที่ อยู่ใต้ต้นไทร. กวีชมโฉมของทั้งสองผ่านสายตาของเสนามาตย์อีกครั้งหนึ่งโดยใช้วิธีการแสดงความไม่แน่ใจว่าเป็นเทพหรือยุพราชมาจากเมืองใด ดังนี้

ฤาสีหุณีฤามีพิทยา
ฤาเทพท้าวคาวโค
ฤาวายุพราชประไพ
ป่าพลัดนินกรโยธา^๒

พิทเยศรสุมรา
ประพาศมาโน

ความงามและท่วงทีที่ரியาลอคจนเครื่องแต่งกายวิจิตรแพรวพราวทำให้ พวกเสนามาตย์คิดว่า เป็นเทพหรือพระยุพราช และกวีชมโฉมพลวิชัยและคาวีอีกครั้งผ่านสายตาพระเจ้ามคธ ดังนี้

^๑พระมหาราชครู, เลือกโคคำฉันท์, หน้า ๕.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

เห็นสองตโนไวย
ชัคแขงศศิแแดง
เลงลักษณสองสรรพ
ท้วงควิไลย

วรภัคตรคือแข
มุขเปรมอันสกลไส
สำหรับกษัตริย์มีใน
ลักษณะเลิศนิลาวรรณ^๑

จากบทพรรณนาความงามของพหลวิชัยและควาวิทั้ง ๓ ครั้งเท่ากับเป็นการ
ปูพื้นตัวละครตัวใหม่ที่ปรากฏขึ้นในเรื่องทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพลักษณะรูปร่างและกิริยา
ท่าทางอย่างชัดเจน และช่วยเน้นความสำคัญของตัวละครตลอดจนฐานะของ
พหลวิชัยและควาวิเท่าเทียมกับกษัตริย์ เพื่อเตรียมสำหรับดำเนินเนื้อเรื่องในตอน
ต่อไป เมื่อพระเจ้ามคธยกราชธิดาให้ควาวิและเชิญให้ควาวิขึ้นครองเมือง

อีกลักษณะหนึ่งของการปูพื้นตัวละครนั้นปรากฏในบทละครนอก บทละครนอก
เป็นบทที่ใช้ในการแสดงละครนอกซึ่งใช้ผู้แสดงน้อยคน คนหนึ่งเล่นหลายบทอันอาจ
ทำให้ผู้ชมสับสนได้ง่าย บทละครนอกจึงมักมีบทพรรณนาความงามของตัวละครสั้น ๆ
และปรากฏในที่ต่าง ๆ ตามแต่จะมีตัวละครใหม่ออกมา ตัวละครที่มีบทพรรณนาความ
งามหรือบทสรรเสริญสรรเสริญเครื่องมักเป็นตัวละครสำคัญในตอนนั้น ๆ ฉะนั้นเมื่อมีตัวละคร
ใหม่ออกมามหน้าเวทีแล้ว จึงต้องปูพื้นเกี่ยวกับตัวละคร กวีจึงได้แต่งบทพรรณนา
ความงามให้รู้ว่าตัวละครนี้มีรูปร่างงดงามมาก ดังตัวอย่าง

มาจะกล่าวบทไป
เป็นบุตรท้าวสังขสินไชย
พระชนมเจ้าไค้สิบเจ็ดปี
งามละม่อมพร้อมสิ้นทุกสิ่งอัน

พระพิไชยวงกฤตฤทธิไกร
พระมารคานันไชรชื้อสุพรรณ
ลักษณาราศีเจิดฉฉฉฉ
สารพันเป็นที่จำเริญตา^๒

^๑พระมหาราชครู, เสื่อโคค่านันท์, หน้า ๒๐.

^๒"พิรุณทอง เล่ม ๑," เลขที่ ๒๑ (สมุคไทยคำอักษรไทยเล่นกินสอขาว).

จากตัวอย่างที่ยกมานอกจากจะปูพื้นให้รู้ว่าพระพิไชยวงภูคือใครตรง
เพียงไรแล้ว ยังชี้ให้เห็นความสำคัญของพระองค์อีกว่าต้องเป็นตัวละครสำคัญ
ตัวหนึ่งเป็นแน่

นอกจากบทพรรณนาความงามของตัวละครจะเป็นการปูพื้นเกี่ยวกับตัวละคร
อันทำให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างสมเหตุผล เพราะเรื่องมักจะเกิดขึ้นโดยมีเรื่อง
ความงามเกี่ยวข้อเกี่ยวโยงไม่มากนักน้อยแล้วบทพรรณนาความงามของตัวละครยังสร้าง
ความมีชีวิตจิตใจให้แก่ตัวละคร ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมจริงขึ้นอีกด้วย

๓.๒.๑.๒ นำเข้าสู่ปัญหาที่ยากและเป็นการคลี่คลายปัญหานั้น

ทั้งนี้กล่าวมาแล้วว่าความงามของตัวละครบางครั้งก็สามารถทำให้เกิด
ปัญหาในเรื่อง กวีจึงต้องแต่งบทพรรณนาเพื่อปูพื้นตัวละครอันทำให้ผู้อ่านเห็นสมจริง
ที่ความยุ่งยากในเรื่องเกิดจากความงามของตัวละครสำคัญ ทั้งเช่นเรื่องลิลิตพระลอ
บทพรรณนาความงามของพระลอปรากฏตั้งแต่ตอนต้นเรื่อง กวีพรรณนาโฉมของ
พระลอตั้งแต่ศีรษะจรดเท้าด้วยโคลงสองสุภาพ ๕ บทและร้อยสุภาพ ๑ บท ร่ายบท
สุดท้ายมีข้อความดังนี้

พิศดูคางสรระสรรม พิศศอกลมปานกลึง สองไหล่พึงใจงาม
อกงามเงื่อนไกรสร พระอรกลวงวงคช นัวสลายชค
เล็บเลิศ ประเสริฐสรพรพรรพวงค์ แดบทางคสุกเกล้า
พระเกศงามล้วนเท่า พระบาทโห่งามสม สรรพนา ฯ^๑

กวีได้เริ่มดำเนินเรื่องต่อไปคือกล่าวว่ามีผู้แต่งบทชอโยโฉมพระลอแล้ว
ขับเป็นเพลง ทุกเมืองเล่าลือโฉมพระลอทั่วทุกประเทศ ดังนี้

^๑พระวรวงศ์วิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๗.

ซั้มข่อยอรราชเทียร
 ลือเล้าพระลือเลื่อง
 โฉมบวบพิศกร เปลือ้ง
 สาวหนุ่มพ้ง เป็นบ้า

ทุกเมือง
 ทิวหล้า
 ใจโลกย์
 อยู่แล้วโหยหาย^๑

กวีได้เขียนโคลงบทนี้ต่อจากรายที่ยกมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยคิดว่าบทขอที่ซั้มข่อย
 โฉมพระลือนั้นมีเนื้อความเป็นบทพรรณนาคความงามตั้งแต่ศีรษะถึงเท้า ฉะนั้นบทพรรณนา
 ความงามบทนี้ก็มีส่วนเป็นคำดำเนินเนื้อเรื่องเอง กล่าวคือมีการเล่าลือโฉมพระลือ
 ค่ายการไซ้หข่อยเป็นลือถึงทูลความสนใจของตัวละครสำคัญในเรื่อง

การพรรณนาโฉมของพระลือในตอนดังกล่าวนำไปสู่เหตุการณ์ยุ่งยากในเรื่อง
 ต่อไป กล่าวคือเมื่อพระเพื่อนพระแพงไต่ยินการเล่าลือโฉมพระลือจึงอยากเห็นและ
 อยากให้พระลือเสด็จมาหาคนที่เลี้ยงจึงอาสาไปขอให้เจ้าสุมิงพรายทำเสน่ห์
 ให้พระลือเดินทางมาหา เหตุการณ์ตอนนี้นำไปสู่ปัญหายุ่งยากยิ่งขึ้น อันนำไปสู่จุดจบ
 ในลักษณะโศกนาฏกรรมตามที่ทราบกันคืออยู่แล้ว จึงกล่าวได้ว่าความงามของพระลือ
 เป็นจุดเริ่มต้นของความยุ่งยากทั้งปวงทำให้เรื่องดำเนินไปจนถึงจุดจบ

นอกจากเรื่องลิลิตพระลือแล้วเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ก็เช่นกัน บทพรรณนา
 ความงามของพระสมุทรโฆษเป็นจุดก่อความยุ่งยากให้แก่เรื่องเช่นกัน กล่าวคือ
 ตอนพระโพธิ์เทพารักษ์เห็นพระสมุทรโฆษบรรทมหลับใต้ต้นไม้ในป่านั้น ก่อนจะบรรทม
 หลับได้กล่าวสรรเสริญพระโพธิ์ค้ำถ้อยคำไพเราะ พระโพธิ์ไต่ยินจึงออกมาดูเห็น
 รูปของพระสมุทรโฆษว่างามนัก ตอนนีวกวีได้พรรณนาถึงความงามของพระสมุทรโฆษ
 ค่ายวิธีการเปรียบเทียบกับเทพต่าง ๆ หลายองค์ เพื่อให้เห็นว่ามีความงามทัดเทียมกัน
 หรืองามกว่าด้วยซ้ำไป ในที่สุดก็คิดจะตอบแทนความดีพระสมุทรโฆษ ดังนี้

^๑พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลือ, หน้า ๑๘.

ฤาทำเอองคล้ายอง	กรกอกหมอนทอง
และกามคืนใจเคื่อน	
ลมพ็คคองสองแสงเคื่อน	น้ำค่างหยาคเคื่อน
และเย็นตระชัถลีช่างาย	
บมิกูวรุกค้อมคูกาย	ควรงนอมท้าวทาย
ไปสมที่แกวกัลยา	
พระร่าภูกยอกโทธिका	ในพื้นที่พสุธา
บมิดูปานโถมศรี	
พระค่านึงนางพินทุมคี	ลูกสาวกษัตริย์
กรุงในรมุยนคร	
นางหนึ่งโถมเฉกอัปสร	พอจักสวยมพร
และทาวทุกแค้นแค้นขวัญ	
เปรียมูองคและพุงศำพันธุ	สองท้าวเสมอกัน
และควรทีกริหารมย	

พระโพธิ์คำวรีถึงนางพินทุมคีว่ามีโถมงามและศักดิ์เสมอกัน พระโพธิ์จึงอุ้ม
พระสมุทโรฆฆไปสมนางพินทุมคีและอุ้มกลับมาในป่าเมื่อเวลาเช้า จึงสรุปได้ว่า
บทพรรณนาความงามทำให้เกิดความยุ่งยากซึ่งนำไปสู่เหตุการณ์อื่น ๆ ในเรื่องที่สำคัญ
ต่อกันไป

หนึ่งในเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ บทพรรณนาความงามของพระอนิรุทธเมื่อบรรทม
หลับในป่านั้นก็เป็นจุดที่นำไปสู่ความยุ่งยากในเรื่อง เช่น เกี่ยวกันกับเรื่องสมุทโรฆฆคำฉันท์
แต่ผู้วิจัยเว้นไม่กล่าวถึงโดยละเอียด ทั้งนี้เพราะเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ก็ดำเนินเรื่อง
เหมือนกับเรื่องสมุทโรฆฆคำฉันท์อยู่แล้ว

นอกจากนั้นบทพรรณนาความงามของตัวละครยังช่วยคลี่คลายปัญหาบางจุดได้
ดังเช่นเรื่องสมุทโรฆฆคำฉันท์ เมื่อพระโพธิ์อุ้มพระสมุทโรฆฆกลับมาบรรทมในป่าเช่นเดิมแล้ว
พระสมุทโรฆฆกับนางพินทุมคีพลัดพรากจากกันโดยที่อาจจะไม่มีโอกาสได้พบกันอีก

เมื่อพระองค์กลับเมืองแล้วก็โปรดให้พราหมณ์จากเมืองรมยบุรีมาเฝ้า กราบทูลเกี่ยวกับเรื่องเมืองรมยบุรีว่าเป็นเมืองกว้างใหญ่ที่สงบสุข และชมโฉมนางพินทุมคิตังนี้

เจ้านั้นมีโฉมคือจะประโลม
ทรงนามกรบวรพิน—
เสาวภาคยพาลพินคา
เนื้อเกลี้ยงสมบุรณ์บวรเยา—
เกศาระรวยระตระทวย
ไรเกศพพรายรัศมีรอง

ทั้งแหล่งหล้าและฟ้ากิน
ทุมคิตันโฉมเฉลา
คือสุขุมมาโกศเกล้า
วอยาวาจะมีสอง
ประเหลหางมยุรทอง
คือโรบอษฏกามา^๑

พราหมณ์ชมโฉมนางพินทุมคิตที่ละส่วนตั้งแต่ศีรษะจรกเท้าและหลังจากนั้นพราหมณ์ก็ทูลว่าพระเจ้าพินทุทที่จะจัดพิธีสมุพรภายในเจ็ดวัน บพพรรณนาความงามของนางพินทุมคิตินครั้งนี้จึงเป็นส่วนที่ช่วยดำเนินเนื้อเรื่อง ด้วยเหตุว่าบพพรรณนาคอนนี้เป็นถ้อยคำพูดของพราหมณ์ที่กำลังชักจูงพระสมุทรโฆษาให้ตกลงใจเดินทางไปในพิธีสมุพร พระสมุทรโฆษาก็สนใจเดินทางไปทำให้เรื่องดำเนินต่อไปได้ จึงกล่าวได้ว่าบพพรรณนาคอนนี้ช่วยคลี่คลายปัญหาที่ว่าพระสมุทรโฆษาพลัดพรากจากนาง เรื่องก็กำลังดำเนินให้ทั้งสองพบกันอีกครั้ง

๓.๒.๑.๓ ช่วยเน้นความสำคัญของกิจกรรมพิเศษในเรื่อง

บทสรรเสริญทรงเครื่องมีส่วนช่วยในการดำเนินเรื่องในแง่ที่ว่าช่วยเน้นถึงกิจกรรมพิเศษต่าง ๆ ที่ตัวละครกำลังทำและจะกระทำต่อไป ดังเช่นเรื่องสังข์ทองเมื่อพระสังข์ถอดครุฑเงาะออก กวีพรรณนาความงามว่า "รูปทรงพระองค์เป็นทองคำงามประเสริฐเลิศล้ำเนคินาย"^๒ ยิ่งเมื่อพระสังข์ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ก็งามยิ่งขึ้น กวีพรรณนาบทสรรเสริญทรงเครื่องคอนันต์ดังนี้

^๑สมุทรโฆษาคำฉันท์, หน้า ๔๗-๔๘.

^๒กรมศิลปากร, บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องมโนห์ราและสังข์ทองฉบับหอสมุดแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๘๒.

ทรงสำอองคัประจแสง
กลืนฟุ้งคลบอบกายา
ชายแครงเป็นแสงอูยัยบ ๆ
ทับทรวงควง เคนเพชรพราย
ทองคนพระกรบวรวรัตน
ทรงมหามงกุฎแก้วแววฟ้า

เจดโฌมกลองแกล้งเสนา
ทรงภาษาสรรพพรณราย
ชายไหวงามรับเจดิกฉาย
สอดสายสังวาลจตุระการตา
ข้ามรงคทรงหัตถ์ทั้งชายขวา
คังนารายณรามาชิบัติ

เมื่อจบบทพรรณนาสระสรงทรงเครื่อง ผู้อ่านก็จะได้เห็นว่าต้องมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นต่อไป นั่นคือพระสังข์ออกตีคัสกับพระอินทร์นับว่าบทสระสรงทรงเครื่องในตอนนี้นั้นเน้นความสำคัญของกิจกรรมพิเศษ ๒ อย่างในเรื่องให้เด่นยิ่งขึ้น คือ การถอดรูปและการตีคัส

บทสระสรงทรงเครื่องปรากฏขึ้นในวรรณคดีหลายเรื่อง ตัวอย่างจากเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ พระสมุทรโฆษและนางพินทุมตีแต่งองค์ทรงเครื่องก่อนเข้าสู่พิธีสยัมพร การพรรณนาถึงเครื่องแต่งองค์ตอนนั้นจึงเน้นเหตุการณ์การสยัมพรนั้นให้ผู้อ่านทราบว่าการพลัดพรากจากกันจบสิ้นแล้วตอนหนึ่ง หรือจากเรื่องลิลิตพระลอตอนที่พระเพื่อนพระแพงจะเดินทางไปหาพระลอในอุทยานทั้งสองก็แต่งองค์ทรงเครื่องสวยงามและประณีตบรรจง "แล้วสองทรงพระบริก ฝึกหัตถ์คู่จดวงเคือน เกล้าเกศเหมือนสาวสวรรค์. . ."๒ บทสระสรงทรงเครื่องตอนนั้นจึงเป็นการเน้นเหตุการณ์สำคัญคือการพบปะกันของตัวละครสำคัญของเรื่องให้เด่นชัดขึ้น

กรมศิลปากร, บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องมโนห์ราและสังข์ทองฉบับหอสมุดแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๘๓.

๒ พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๗๐.

๓.๒.๑.๘ ช่วยเน้นการเปลี่ยนสถานที่

ในวรรณคดีนิทานสมัยอยุธยาเกือบทุกเรื่อง เมื่อตัวละครจะต้องออกเดินทาง เพื่อกระทำกิจกรรมพิเศษ ก็จะมีพรรณนาการสรรสร้างทรงเครื่องของตัวละครทั้ง เช่น เรื่องลิลิตพระลอ เมื่อพระลอถูกเสน่ห์ของพระเพื่อนพระแพงจนอยู่เมืองไม่ได้ จะต้องออกเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพง ก่อนออกเดินทางพระลอก็สรรสร้างแล้ว ทรงเครื่อง ดังตัวอย่าง

เสียงคูเหว่าเกริ่นร้อง เส่จี่สู่ห้องบังคล นางถวายชลเอางาน
 ภูบาลสู่ที่สร้ง ชำระองคบนาน ทรงสุคนธ์ชารกลิ่นละดูง
 ปรงปนทองชารทรง ผจงสนับเพลาบวร ภูษาภรณ์เลื่อมลาย
 รัตพัศตร์พรายไพจิตร . . . ทรงพิชัยอาวุธเสร็จ บพิตรเส่จี่-
 นวยนาค กิ่งพระยาราชไกรสร จากสิขรดูหารคัน^๑

เมื่อทรงเครื่องเสร็จแล้วพระลอก็ออกเดินทาง การเดินทางครั้งนี้เป็นครั้งที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นการเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพงอันจะทำให้เกิดปัญหายุ่งยากต่อไป ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าบทพรรณนาคอนี้ช่วยเพิ่มความสำคัญของการเดินทางในครั้งนั้นให้เด่นชัด ซึ่งการเดินทางก็หมายถึงการเปลี่ยนสถานที่ของตัวละครนั่นเอง นับว่าบทพรรณนาการสรรสร้างทรงเครื่องเป็นตัวช่วยการดำเนินเรื่องทางอ้อม

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าวรรณคดีมักเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ มาจากความงามของตัวละคร ฉะนั้นบทพรรณนาความงามของตัวละครจึงมีความสำคัญจะขาดเสียมิได้ เพราะบทพรรณนาก็ช่วยให้การดำเนินเรื่องสมเหตุสมผล

^๑พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๕๕.

๓.๒.๒ ความสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของอสังการ

๓.๒.๒.๑ อสังการฝ่ายเสียง

กวีได้ตกแต่งบทพรรณนาความงามของตัวละครให้มีเสียงไพเราะด้วยการ
เล่นคำซึ่งมีหลายวิธีดังต่อไปนี้

ก. การเล่นเสียงสัมผัส

การเล่นเสียงสัมผัสเป็นวิธีการหนึ่งที่กวีนิยมมาก เพราะสามารถสอด
แทรกเข้าไปในบทที่เป็นความเปรียบได้โดยไม่ทำให้ดูรุงรังด้วยคำที่ไร้ความหมาย
เสียงสัมผัสที่ไพเราะนั้นยังทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลินใจอีกด้วย กวีนิยมเล่นเสียงสัมผัส
ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ดังนี้

๑. สัมผัสสระ

วรรณคดีที่แต่งด้วยฉันท โคลง และร่ายนั้นจะปรากฏการเล่นเสียงสัมผัส
สระบ้างแต่มีน้อยมาก ส่วนวรรณคดีที่แต่งด้วยกลอนจะปรากฏสัมผัสสระมากที่สุด
แทบจะทุกวรรค สัมผัสสระที่ปรากฏนั้นจะมีทั้งอยู่ชิดกันและอยู่ห่างกัน ๑ คำบ้าง
๒ คำบ้าง ๓ คำบ้าง ดังนี้

ตัวอย่าง

ทรงมงกุฎแก้วแววไว

กัณฑ์ว่าหสนันนไครตรึงษา^๑

ตัวอย่าง

เลงโฉมประโลมใจ^๒

^๑"ไชยทัต เล่ม ๑," เลขที่ ๔๔ (สมุคไทยคำ อักษรไทย เส้นคินสอขาว).

^๒พระมหาราชครู, เสื่อโคคำฉันท, หน้า ๒๐.

ตัวอย่าง

งามขงกงหงวงรนวก^๑

ตัวอย่าง

สองถนดงบขมนพนวร^๒

สัมผัสสระซึ่งปรากฏอยู่ในที่ทั่ว ๆ ไปนี้จะปรากฏว่าเป็นสัมผัสที่อยู่ติดกันหรืออยู่ห่างกัน ๑ และ ๒ คำ เป็นจำนวนมาก และปรากฏว่าก็จะเล่นเสียงสัมผัสสระที่อยู่ติดหรือห่างกันคละเคล้ากันไป แล้วแต่คำที่นำมาสัมผัสกันและขึ้นอยู่กับความหมายด้วย

ตัวอย่าง

เมื่อนั้น

มาควยอาชาพาชี

ฉนแปรลแทนชีงโฉมนาง

ฉิวนเอรามงามเอาจ

การเกตทรงชิรรมพระพนปี

ถึงในสวนศรีมักเค็ยวใจ

ฉิวนวลละองเปนยองใย

รูปรางนางใคใม่มีสอง^๓

^๑"การเกิด เล่ม ๑," เลขที่ ๓๐ (สมุดไทยชาวอักษรไทยเส้นคินสอคำ).

^๒เรื่องเดียวกัน.

^๓"การเกิด เล่ม ๒," เลขที่ ๓๑ (สมุดไทยคำอักษรไทยเส้นคินสอขาว).

การเล่นเสียงสัมผัสที่ปรากฏหลาย ๆ วรรคติดกันในแต่ละวรรคมีสัมผัสสะ
 ซิคกันบ้าง ห่างกันบ้าง เช่นนี้ทำให้เสียงของคำคล้องจองกันเป็นจังหวะหลายจังหวะ
 บทพรรณนาจึงไพเราะกว่าจังหวะหลากหลายเหล่านี้

๒. สัมผัสอักษร

กวีเลือกคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันมาไว้ในที่ใกล้เคียงกับเวลา
 อ่านจึงเกิดเสียงคล้องจองกันอันทำให้ฟังรื่นหู สัมผัสอักษรนี้ปรากฏอยู่ในที่ทั่วไป

ตัวอย่าง

บวรเกศเส้นสลวย พิศุโรรวุเรียบร้อย ชนงช้อยชุกปลาย
 วิชาศฉายผองนวล เนตรนายวนยงศร ชนงเนตรงามอนงงามพริ้ม^๑

กวีเล่นเสียงสัมผัสอักษรทุกวรรคคำที่นำมาสัมผัสกันมีความหมาย เช่น
 (จ) โรรวุเรียบร้อย หมายถึง ไรผมมีกลิ่นหอมรวรินและรอยไรตรงเรียบร้อย
 คำ ช้อย ชด ให้ความหมายถึง คิ้วค้อมโก่ง เรียวงาม คำ ผาย ผอง ให้ภาพถึง
 หน้าผากกว้างและผิวผ่องนวล เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่านอกจากคำจะมีความหมายแล้ว
 เสียงสัมผัสก็ช่วยเพิ่มความไพเราะงงามขึ้นอีกด้วย

ตัวอย่าง

พระองค์กลมกลองแก่ง

เอวออนอรรณง^๒

^๑เจ้าพระยาพระคลัง (หน), "ลิลิตเพชรมงกุฎ" ในวรรณคดีเจ้าพระยา-
 พระคลัง (หน). หน้า ๗๘ - ๗๙.

^๒พระวรวงศ์วิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๓.

การเล่นเสียงสัมผัสอักษรเสียงเดียวเกือบตลอดทั้งวรรคนี้ทำให้เสียงของ
ทั้งวรรคไพเราะ นอกจากนั้นก็ยังสามารถเลือกคำที่มีความหมายเสริมกันให้ความหมาย
เด่นชัดขึ้น เช่น กลม และกลองแก้ง ช่วยบอกผู้อ่านว่าพระลอมีรูปร่างกลมกลึง
ส่วนวรรคหลังคำต่าง ๆ ได้แก่ เหว อ่อน อร อรร (แต่ง) เสียงพยัญชนะ อ ให้
ความรู้สึกถึงความอ่อน ทำให้เสริมความหมายของคำอีกว่าเหวของพระลอนั้นอ่อน
กลมกลึง งดงาม

ตัวอย่าง

นิ้วนางนะเน่งนวย
ผิวผ่องคือมุกดา

รทวยทิพยมณฑา
บริสุทธแสงใส

การเล่นเสียงสัมผัสอักษรทั้งวรรคในวรรคแรกได้แก่คำ นิ้ว นาง นะ เน่ง
นวย ซึ่งความหมายของคำและเสียงพยัญชนะของคำให้ความรู้สึกถึงลักษณะเรียวเล็ก
และอ่อนนุ่มของนิ้ว วรรคอื่น ๆ มีสัมผัสอักษรหลายคำ เช่นในวรรคสุดท้าย คำ
(บริ)สุทธ แสง ใส คำที่เลือกมาใช้นอกจากจะสัมผัสกันแล้วความหมายยังเด่นชัด
คว่าว่าผิวมันขาวผ่อง และยังสะอาดมีน้ำมีนวลดูมีราศีราวกับจะมีแสงสกลใสอยู่ในตัว

ตัวอย่าง

พระทนตเพียงวชิรรัตน์

และระเบียบระเบียบสม^๒

^๑พระมหाराชครู, เลือกคำฉันท์, หน้า ๒๓.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๔.

กวีเล่นเสียงอักษร ร-บ ในคำ ระเบียบ-ระเบียบ ทำให้เสียงไพเราะ เป็นจุดส่วนความหมายคงเดิม แสดงว่ากวีต้องการเล่นเสียงไพเราะเท่านั้น อนึ่งการเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะเป็นจุดนี้ปรากฏน้อยกว่าในบทพรรณนาชมเมือง

การเล่นเสียงสัมผัสอักษรช่วยความประณีตนั้นนอกจากจะทำให้เสียงของ บทพรรณนาไพเราะแล้วยังทำให้รู้สึกว่าการพรรณนาความงามนั้นงามขึ้น

ช. การเล่นคำอภิปาส

ในบทพรรณนาชมความงามของตัวละครปรากฏการเล่นคำอภิปาส เป็นจำนวนมากพอสมควร เพราะเป็นคำที่ช่วยเสริมให้เสียงของคำทั้งหมดในข้อความไพเราะขึ้น

ตัวอย่าง

พิศภาคยสรรมสรพ
พฟ่ายคือยงทอง

ยยับเกศไชยของ
ยยับนิลนฤมล^๑

คำอภิปาสที่ใช้คือคำว่า ยยับ มาจากคำ ยับยับ คำหนึ่ง และคำว่า พฟ่าย มาจากคำ ฟ่ายฟ่าย อีกคำหนึ่ง คำยยับ นอกจากเพิ่มความไพเราะของ เสียงคำแวลล่อมแล้ว ยังเป็นคำที่แสดงถึงแสง ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเห็นภาพมณีที่คำ เป็นมันฉลပ်เวลาถูกแสงก็มีประกายมันเลื่อม คำพฟ่ายให้ความหมายถึงอาการสยายผมนั้น คำ "พฟ่าย" นี้จึงให้ทั้งเสียงไพเราะและความหมายด้วย

ตัวอย่าง

คาสอง รริบมัน

ยยับพรรณวาคไว^๒

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒๓.

^๒เรื่องใกล้เคียงกัน.

คำอักษาสที่ใช้คือ ธิริบ มาจากคำ ธิริบธิ และยธิบ มาจากคำ ยธิบธิบ ทั้งกล่าวมาแล้ว คำ ธิริบ และ ยธิบ เป็นคำที่แสงถึงแสง เมื่อใช้ขยายลักษณะของคำร่วมกับคำว่ามันแล้ว ก็ให้ความหมายถึงคำที่คำเป็นมันประกายและมีชีวิตชีวา

ตัวอย่าง

นุงแพพรพรรณลายเล็ก

พระพรายเพริศประไพ^๑

กวีพรรณนาพระเพื่อนพระแพงแต่งกาย คำอักษาสที่ใช้คือพระพรายมาจาก คำข้าพรายพราย เป็นคำที่ใช้แสงแสงเช่นกัน ในที่นี้ใช้คำอักษาสแล้วให้ความหมายว่าเครื่องแต่งกายนั้นมันเลื่อมเป็นประกายเมื่อถูกแสงไฟ การใช้คำอักษาสทำให้เสียงคำไพเราะกว่าการซ้ำคำทั้งหมดคือให้เสียง เบา-หนัก เป็นจังหวะ

ตัวอย่าง

เมื่อพิศราไพโรนพิโร-

มนะเน่งอนงค์ยง^๒

กวีพรรณนาถึงชนอ่อน ๆ ที่หน้าท้องซึ่งเรียกว่า นพโรม คำอักษาสที่ใช้คือ นะเน่ง มาจากการซ้ำคำเน่งเน่ง

การใช้คำอักษาสเหล่านี้ทำให้บทประพันธ์มีเสียงอ่านที่ไพเราะและทำให้ได้คำลหุ-ครุ ครบ ตามตำแหน่งตามกำหนดของฉันทลักษณ์ นอกจากนั้นคำอักษาสยังให้ความหมายที่ชัดเจนเท่าคำเดิมด้วย

^๑พระวรวาทย์พิสิริ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๓๐.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๕.

ค. การเล่นคำซ้ำ

กวีเล่นคำซ้ำแทรกปนอยู่กับความเปรียบเป็นส่วนมาก การเล่นคำซ้ำนี้ นอกจากทำให้เสียงของบทพรรณนาไพเราะแล้วยังช่วยเน้นหรือเพิ่มความหมายด้วย กวีเล่นคำซ้ำหลายแบบ ดังต่อไปนี้

๑. การซ้ำคำในวรรคต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกัน

กวีจะซ้ำคำทั้งคำแต่คำที่ซ้ำนั้นอาจมีความหมายแตกต่างกัน ผู้อ่านต้องอาศัยคำอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกันมาช่วยอธิบายจึงจะเข้าใจความหมาย

ตัวอย่าง

เรียงเรียงคิดหน้าหน้า

หนุ่มหน้าคิดใจ^๑

กวีซ้ำคำ หน้า ถึงสามครั้งโดยที่ ๓ คำนี้มีความหมายแตกต่างกันคือ หน้า คำแรกหมายถึงใบหน้าของนาง ทำหน้าที่เป็นส่วนขยายกริยา คิด ส่วน หน้า คำที่สองก็เช่นกัน แต่ทำหน้าที่เป็นส่วนขยายของคำ หนุ่ม ในประโยคถัดไป ส่วน หน้า คำที่สามหมายถึง นำ ความหมายของทั้งหมดนี้คือ พี่คิดถึงใบหน้าของนางอันเป็น ใบหน้า^๑ที่อ่อนเยาว์หน้าคิดใจ

ตัวอย่าง

ใครชายครั้นชายยลรัญจวน

จิตโมหลวงโลม^๒

^๑พระวรเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๔๐.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๕.

กวีเล่นคำซ้ำ ชาย คำ ชาย คำแรกหมายถึง ดู ชาย คำที่ ๒ หมายถึง
ผู้ชาย ความหมายของบทพรรณานาคอนนี้คือเมื่อผู้ชายใดได้มองดูนางแล้วก็จะเกิด
ลุ่มหลงตัวนางทันที

ตัวอย่าง

วางท้าวเทียมท้าวสุสม	เทพาชื่นชม
และแลประเมินสองศรี	
<u>แลนางลิมแลนศรัย</u>	<u>แลพระนฤบตี</u>
<u>แลลิมดูแก้วกัลยา</u> ^๑	

กวีซ้ำคำว่า แล และ ลิม ในที่ต่าง ๆ หลายครั้ง ในบทแรกคำ แล
หมายถึงดู พระเทพารักษ์มองดูพระสมุทโรฆะและนางพินทุมคิพลางเปรียบเทียบ
ความงามของทั้งคู่ว่าเหมาะสมกันหรือไม่ ในบทที่ ๒ เพื่อเทพารักษ์ แล คือ มองดู
นางพินทุมคิแล้วกลับลิมดูพระสมุทโรฆะ และเมื่อมองดูพระสมุทโรฆะกลับลิมดูนาง
พินทุมคิอีก แสดงว่าทั้งคู่งามเสมอกัน ในวรรคสุดท้ายคำซ้ำ แล นั้นทำหน้าที่
เป็นคำเชื่อมซึ่งหมายถึง และ นั่นเอง

๒. การซ้ำคำแบบกลบท

การเล่นคำซ้ำแบบกลบทคือการเล่นคำซ้ำแบบเดียวกันในหลาย ๆ บทติดต่อกัน
เช่นในบทพรรณานาคความงามปรากฏการเล่นคำซ้ำ เฉพาะต้นวรรคติดต่อกันหลายบท
เป็นช่วงสั้น ๆ ซึ่งบางครั้งก็มีซ้ำคำทุกคันทบาท แต่บางครั้งก็ปรากฏว่าขาดหายไป
บางวรรค

^๑สมุทโรฆะคำฉันท์, หน้า ๗๖.

ตัวอย่าง

คิดพระพักตร์ล่านักศึสุทหพิมล	
คิดเกศคือกลรราช-	ตรีवार
คิดพระเนตรคือนิลนิลบลอันมาน	
กรรณาคือกลีบกาญจ-	นปัทม์
คิดพวยพรรณอันงามคืออัญชมนรศิว	
คิดความชรัคคือษ-	ฎกาม ^๑

กวีซ้ำคำ คิด ต้นวรรคแรกของทุกบทเพื่อเน้นความหมายว่า คิด ถึงนางมาก
จริง ๆ เพราะนางงามมาก คิดถึงนางทีละส่วน

ตัวอย่าง

ยลยัชประวิช	สุพรรณวิสุท
ยลเกาบินอุต	ตมสุประภา
ยลเกยूरใน	วรพาหุชรา
ยลภูสนอา	ภรณพรายกพิจิตร ^๒

กวีเล่นคำ ยล ซ้ำ ๆ กันในทุกต้นวรรคของบท การซ้ำคำเช่นนี้ช่วยเน้น
ความหมายว่างามมองพหลวิชัยและคำวทีละส่วนอย่างละเอียดลออ

ลักษณะการซ้ำคำแบบนี้คล้ายกับการ เล่นคำแบบกลมทบวิมานกลีบขยาย
ดังปรากฏในคำรากลมทและกลอักษรในชั้นหลังดังนี้

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๓๔.

^๒พระมหาราชครู, เสื่อโคคำฉันท์, หน้า ๕.

เจางามพัคตร์ผ่องเพียงบุหลันฉาย
เจางามเนครุประหนึ่งนัยนาทราย
เจางามขนงกงละม้ายคันศรทรง
เจางามนาสายลคังกลขอ
เจางามศอเหมือนคอสวรรณหงส์

๓. การซ้ำคำเป็นชุด

การซ้ำคำเป็นชุดเป็นการเล่นคำโดยใช้วิธีการซ้ำคำและซ้ำเสียงพยัญชนะต้นของคำในชุดเดียวกันเพื่อนำความหมายของคำในชุดนั้น อนึ่ง การเล่นคำซ้ำนี้คล้ายกับการเล่นสัมผัสพยัญชนะเป็นชุด ส่วนที่แตกต่างกันคือสัมผัสพยัญชนะเป็นชุดนั้นคำที่มาสัมผัสกันมี ๒ พยางค์ ส่วนคำซ้ำเป็นชุดนี้เป็นคำพยางค์เดียว

ตัวอย่าง

โคมผจญสามแผ่นดินแพ้

งามเลิศงามล้วนแล^๒

กรณีเล่นคำซ้ำเป็นชุด ชุดละ ๒ คำ คือ "งาม-ล" คำแรกของชุดใช้วิธีซ้ำทั้งคำคือ งาม ส่วนคำที่ ๒ ใช้วิธีการซ้ำเฉพาะเสียงพยัญชนะต้น ล ในคำ เลิศ และ ล้วน การซ้ำคำ งาม ถึง ๒ ครั้งช่วยเน้นความหมายว่า งามจริง ๆ ส่วนคำว่า เลิศ และ ล้วน กรณีเลือกคำที่ให้ความหมายดี เลิศ ให้ความหมายว่าความงามนั้นไม่มีที่เปรียบ ส่วน ล้วน ให้ความหมายว่าความงามนั้นไม่มีที่ติได้เลย ดังนั้นการซ้ำคำเป็นชุดตอนนี้จึงช่วยเน้นความหมายว่า ความงามนั้นงามมากเป็นเลิศในสามโลก

^๑เพลงยาวกลบทและกลอักษร แต่งจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ ๓ (พระนคร: ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๓๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์ตรี ผาด นาคพัฒน์).

^๒พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๕.

ตัวอย่าง

หมื่นขุนจวนหน้าสำ
อวยไครอวยาคิคเคื่อง
สมภารสงสองเร่อง
สองราชควรวทาวไท

หัวเมือง กิติ
สวาทุใหม่
สองรุ่ง มานา
ชिरาชผู้มีบุญ

กวีเล่นคำซ้ำเป็นชุด ๒ ชุด ชุดแรกมีแบบคือ "อวย-ค" คำที่ใช้คือ
อวยไคร - อวยาคิค การซ้ำคำว่า อวย ช่วยย้ำความหมายของการห้าม นั่นคือห้าม
มิให้ใครคิดอยากได้นาง ความหมายของโคลง ๒ บาทแรกคือ พวก หมื่น ขุน หรือ
เจ้าหัวเมืองซึ่งมีศักดิ์ต่ำอย่าได้คิดที่จะอยากได้พระเพื่อนพระแพงให้เป็นที่เคื่องใจของ
ท้าวพิชัยพิฆนุกรเลย คำซ้ำชุดที่ ๒ มีแบบคือ "สอง - ร" คำที่ใช้คือ สองเร่อง-
สอง-รุ่ง และสองราช คำ สอง ที่ซ้ำกันหมายถึงพระเพื่อนพระแพง ส่วนคำอื่น ๆ
ที่ใช้ได้แก่ เร่อง หมายถึงบุญบารมีที่สั่งสมมาแต่ชาติปางก่อนช่วยส่งเสริมในนางทั้ง
สองงคงาม เร่อง ให้ความรู้สึกว่ามีแสงในค้วนางซึ่งหมายถึงนางมีสงาราศี รุ่ง
ให้ความรู้สึกว่ากำลังสว่างในที่นี้จึงหมายถึงนางงามผ่องใส และ ราช หมายถึง
นางผู้มีศักดิ์สูงทั้งสองคน โคลง ๒ บาทสุดท้ายจึงมีความหมายว่านางทั้งสองงคงาม
มีราศีและคุณองใสเป็นผู้มีศักดิ์สูง ผู้ที่ควร คู่กับนางคือกษัตริย์ผู้มีบุญเท่านั้น

การ เล่นคำซ้ำเป็นวิธีการหนึ่งที่กวีนิยมเล่นในบทพรรณนาความงามของ
ตัวละคร เสียงคำที่ซ้ำกันนี้เป็นการช่วยเพิ่มความหมายของบทพรรณนาขึ้นทำให้
ผู้อ่านเห็นภาพความงามชัดเจนขึ้น

ง. การเล่นคำแผลง

การแผลงคำเป็นวิธีการหนึ่ง^๑ที่ช่วยเพิ่มความไพเราะค่านเสียงให้แก่บทพรรณนา วิธีแผลงคำที่กวีนิยมคือการแทรกเสียง ร เข้าไปในคำ และมีบางคำที่กวีเพิ่มเสียงพยัญชนะ

ตัวอย่าง

โฉมอกิตาสระสรรม^๑

กวีแผลงคำ สระสรรม โดยการแทรกเสียง ร เข้าไปในคำ สระสม ซึ่งหมายถึงสวยงาม การแผลงคำนี้ทำให้เสียงคำควบกล้ำกันซึ่งเพิ่มความไพเราะขึ้น

ตัวอย่าง

คำคมชรรคักอัย- ฎกาม^๒

คำ ชรรคัก แผลงมาจาก คัก ซึ่งแปลว่า ปลุก กวีแผลงคำโดยการเพิ่มเสียง ชร เข้าไป เป็นการเพิ่มจำนวนคำในวรรคโดยที่ความหมายของคำยังคงเดิม

ตัวอย่าง

พิศพรณชานุ

คำรุกรณแจ่มจง^๓

กวีแผลงคำ คำรุกร มาจากคำ ครุ ในที่นี้ทำให้กวีได้คำ ๒ พยางค์ครบตามกำหนดฉันทลักษณ์

การเล่นคำแผลงนอกจากจะช่วยเพิ่มความไพเราะให้แก่ข้อความแล้ว ยังแสดงถึงความสามารถในการพลิกแพลงคำให้ไพเราะและให้ได้คำตามกำหนดของฉันทลักษณ์ด้วย

^๑พระวรเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑: ๑๓.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๓๘.

^๓พระมหาราชครู, เสื่อโคคำฉันท์, หน้า ๒๘.

บทพรรณนาความงามของตัวละครนั้นมีเนื้อความที่เป็นแบบแผนเดียวกัน เป็นส่วนมาก ดังนั้นกวีแต่ละท่านจึงได้เลือกวิธีการหลายประการมาทำให้งานของตน แตกต่างจากของผู้อื่น การเลือกคำที่ให้ความไพเราะค่านเสียงหลาย ๆ ประการ เป็นวิธีการหนึ่งที่กวีนิยมใช้ นอกจากนั้นการตกแต่งให้เสียงคำไพเราะและยังช่วย เพิ่มความหมายของข้อความบางในบางกรณีนั้นก็ก่อให้เกิดสุนทรียภาพในบทพรรณนา ความงามเป็นอย่างยิ่ง

๓.๒.๒.๒ อลังการฝ่ายความหมาย *

การตกแต่งบทพรรณนาความงามของตัวละครจนทำให้ผู้อ่านมองเห็นความ งามชัดเจนนั้นวิธีการที่สำคัญที่สุดคือการใช้ความเปรียบ ส่วนวิธีการอื่นคือการใช้ คำหลากเป็นส่วนที่ช่วยหลีกเลี่ยงความจำเจของคำ ดังจะได้อธิบายต่อไป

ก. การใช้ความเปรียบ

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าคนไทยเรามีนิสัยชอบเปรียบเทียบ ไม่ว่าจะ พุคอะไรมักจะมึนนี่เป็นความเปรียบอยู่เสมอ เมื่อกวีพรรณนาความงามของตัวละคร ฉากหากใช้วิธีการพรรณนาตามสภาพประการเดียว บางทีก็อาจจะสื่อความหมายที่ต้องการ ไม่ครบถ้วนและอาจจะจืดชืดจนได้ภาพความงามไม่ครบถ้วนและไม่น่าประทับใจ เมื่อคนไทยเรามีนิสัยชอบเปรียบเทียบดังได้กล่าวมาแล้ว กวีจึงเอาวิธีการเปรียบเทียบ มาใช้ กวีนิยมเปรียบเทียบความงามกับสิ่งที่ผู้อ่านคุ้นเคยและยอมรับว่างดงาม บ่อยครั้งจึงปรากฏว่าเนื้อความในการเปรียบเทียบของอย่างเดียวกันจึงซ้ำกันจนกระทั่ง แทบจะกลายเป็นแบบแผนเดียวกัน เช่น มักเปรียบใบหน้ากับดวงจันทร์ เปรียบคางม กับตากวาง เปรียบคิ้วกับคันศร เป็นต้น ดังนั้นกวีบางคนจึงตกแต่งการเปรียบเทียบ

---

* ดูเรื่องการพรรณนาตามสภาพและการใช้ความเปรียบซึ่งจัดเป็นอลังการ ฝ่ายความหมายในเรื่องวิธีการ หน้า ๑๑๗ - ๑๒๔

ให้ฟังก์ชันแปลกหูและไพเราะยิ่งขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงความจำเจและเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งประทับใจ การเปรียบเทียบที่เด่นจึงนับเป็นการแสดงความสามารถอีกด้านหนึ่งของกวี บทชมโฉมของตัวละครมีการเปรียบเทียบมากและไต่กล่าวถึงโดยตลอดตั้งแต่ต้นบทเรื่อยมา ในหัวข้อเรื่องการใช้ความเปรียบนี้ผู้วิจัยจะเลือกกล่าวแต่เฉพาะความเปรียบที่เห็นว่าเพียบพร้อมด้วยศิลปะจนให้ภาพความงามที่น่าประทับใจเป็นพิเศษเท่านั้น

ตัวอย่าง

คจฺแหงพิมพ์ทอง เทพา	รักษฺเลงไปมา
คำริหคคฺครวญฺเครือว	
คจฺรูปปฏิมามาศเคียว	ฝันเหือกกลมเกลียว
คือวลลคาเกลียวกรอง ^๑	

กวีพรรณนาเปรียบเทียบพระอนิรุทธกับนางอุษาที่นอนเคียงคู่กันว่างความมาก เหมือนกับเป็น "แหงพิมพ์ทอง" กล่าวคืองดงามเหมือนกับเป็นรูปที่ช่างได้พิมพ์ขึ้นและยังเป็นรูปทองซึ่งมีค่าและงดงามทั้งตัว กวีเปรียบต่ออีกว่าทั้งสององค์เหมือนรูปปั้นที่ทำจากทองและเปรียบเทียบการนอนคระกองกอดกันว่าเหมือนกับเครือเถาที่เกี่ยวพันกันเป็นเกลียว การเปรียบเทียบจึงให้ทั้งภาพที่งดงามยิ่งและความรู้สึกที่อ่อนหวาน

ตัวอย่าง

เคื่อนจรัสโทยมแจ่มฟ้า	ฉิบไค้เห็นหน้า
ลอรราชไซรัคฺคูเคื่อน	คจฺแล ^๒

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒๘.

^๒พระวรวงศ์เธอพิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑: ๑๕.

กวีใช้โวหารเปรียบเทียบโดยนัยที่มีศิลปะยิ่ง โดยการเริ่มชมความงาม
ของพระจันทร์ก่อนว่ามีแสงสว่างเจิดจ้าและแจ่มกระจ่างอยู่ในท้องฟ้า แล้วจึงหัน
มาพูดถึงโฉมพระลอว่า ถ้าไม่ได้เห็นดวงหน้าพระลอก็ให้ดวงจันทร์แทนเพราะงาม
เหมือนกัน - นั่นคือกล่าววาทรงจันทร์นั้นแทนใบหน้าของพระลอได้ การกล่าวชมเช่นนี้ทำ
ให้ผู้อ่านได้เห็นภาพใบหน้าที่เป็นนวล งดงาม กระจ่างแจ่มใส ก่อให้เกิดความรู้สึก
เยียนตาและสบายใจได้ชัดเจนกว่าการ เปรียบเทียบว่าเหมือนกันตามธรรมดา

ตัวอย่าง

โฉมสองเหมือนหยกฟ้า	ลงคืน
งามเงื่อนอัปสรอินทร์	สู่หลา ^๑

กวีชมความงามของพระเพื่อนพระแพง คำ หยกฟ้า ให้ความรู้สึกทั้งค่าน
งคางามและสูงส่ง กล่าวคือ หยก หมายถึง กลิ่นแล้วหยดลงมาอย่างช้า ๆ
หยกฟ้า จึงหมายถึงนางหยกตกลงมาจากฟ้ามาในโลกมนุษย์ กวีเปรียบเทียบอีกว่า
พระเพื่อนพระแพงงดงามราวกับนางอัปสรของพระอินทร์ซึ่งมีความมั่งคั่งมากได้
ลงมาอยู่ในโลก การเปรียบเทียบเช่นนี้ทำให้อ่านรู้สึกว่พระเพื่อนพระแพงงาม
เหนือกว่าคนธรรมดาในโลกมนุษย์

ตัวอย่าง

พระลอดีลาศฟ้า	คืนใหญ่
สองนางโคยเสด็จไทร	แผนพูน
สามกษัตริย์ทอศกรไกว	งยุง่า งามนา
โฉมคังเคื่อนดาวขึ้น	สองฟ้าดินบน ^๒

^๑พระวรเวทย์พิสิษฐ์, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๒๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒:๘๗.

กวีเปรียบเทียบความงามของพระลอพร้อม ๆ กับพระเพื่อนพระแพงได้
ไพเราะมาก ในบาทแรกกวีใช้คำ สีสรร หมายถึงอาการที่พระลอเดินอย่างอ่อนช้อย
นุ่มนวล แต่กระนั้นการเดินนี้ทำให้ทั้งท้องฟ้าและแผ่นดินเกิดอาการไหวซึ่งนับว่าเป็น
การกล่าวเกินความเป็นจริง แต่การกล่าวเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความงดงามซึ่ง
แผ่อาณาจักยิ่งใหญ่ไว้ด้วยเสมือนหนึ่งเป็นผู้ครอบครองทั้งสวรรค์และโลกมนุษย์
บาทที่ ๒ กวีใช้คำใหญ่ยิ่งใหญ่เท่าเทียมกับบาทแรกคือกล่าววาพระเพื่อนพระแพงเสด็จ
ตามพระลอไปทั้งสามโลก บาทที่ ๓ กวีกล่าวซ้ำอีกว่าภษัตริย์ทั้งสามเดินไปด้วยกัน
ทอดแขนอย่างสง่างาม บาทที่ ๔ กวีเปรียบเทียบไพเราะและได้ภาพความงามที่ดีที่สุด
คือเปรียบเทียบความงามของภษัตริย์ทั้งสามที่กำลังเดินเคียงด้วยกันนั้นว่าเหมือน
กับเคียนและดาวสองแสงอยู่ในท้องฟ้ามายังโลก ซึ่งทำให้ผู้อ่านได้ภาพที่มีแสงสว่าง
นวลและมีประกาย กวีใช้คำว่า "ชั้นสองฟ้าดินบน" ขอความนี้ให้ความหมายที่ซ่อน
เร้นว่าเคียนโลกและท้องฟ้าก็มีคิมคิ แต่เมื่อดวงจันทร์และดวงดาวโผล่ขึ้นมากทำให้
โลกและท้องฟ้าสว่างไสวด้วยแสงที่เย็นตาพร้อมกับแสงดาวที่เป็นประกายงดงาม
ความงามของสามภษัตริย์ก็เช่นกัน เมื่อทั้งสามออกเดินเคียงข้างกันก็งดงามเหนือ
บุคคลอื่น และเหมือนกับมีแสงสว่างเรืองรองออกมาทำให้โลกก็สว่างไสว โคลง
บทนี้เริ่มจากการกล่าวเกินจริง เพื่อให้เห็นความงามเป็นพิเศษกว่าปกติ

ตัวอย่าง

รกรัตน์อันเรื่องไอลาส	พรายภูษาราช
- โฉมสมเด็จเรื่องรอง	
คจุนิกรเสด็จรุดทอง	มาแมนฉันผยอง
แลเลือกทั้งหลาคักฉานค	

ตัวอย่างนี้ปรากฏอยู่ในตอนที่พระสมุทโรฆนประทับในรถเพื่อเหาะไปหา นางพินทุมตีพรอมกับนางชารี กวีกล่าวว่า รถรัตน์ คือรถแก้วซึ่งหมายถึงรถที่มีแสง ปรากฏสว่างเจิดจ้า "พราตัญญาราช" กวีกล่าวถึงเครื่องทรงของพระสมุทโรฆน มีประกายแพรวพราว "โณมสมเด็จเรื่องรอง" รูปโฉมของพระสมุทโรฆนงดงามและมี แสงสว่างเรืองรองออกมาจากตัว กวีเปรียบเทียบพระสมุทโรฆนกับพระอาทิตย์ซึ่ง ทรงรถทองโคจรไปในท้องฟ้าส่องแสงสว่างไปทั่วท้องฟ้าและพื้นดิน พระสมุทโรฆน ก็ทำให้เกิดความสว่างเลื่อมพรายแก่ท้องฟ้าและพื้นดินด้วยความงาม ความมีราศี ความสว่างรุ่งเรืองของเสือน้ำและรถทรงเช่นเดียวกัน การเปรียบเทียบโดยให้ รายละเอียดเช่นนี้ ทำให้ผู้อ่านได้ภาพพระสมุทโรฆนที่งดงามรุ่งเรืองได้ชัดเจน

ตัวอย่าง

ปลายศรสองท่ายองยิน   ยวนคานฉกคิน
 ทรกาลรลวยลิมหนี^๑

พระอนิรุทธเสด็จประพาสไพโรลาสัตว์ กวีกล่าวถึงพระองค์แมลงศรฆา กวาง ในตอนนี้กวีกล่าวว่าเมื่อพระองค์จะแมลงศรไปนั้นปลายศรสองให้ตากวาง นั้นมองเห็นความงามของพระอนิรุทธ กวีใช้คำยวนตา คือ ตกตะลึงและลุ่มหลงในความ งาม กวีใช้คำ รลวย ให้ความรู้สึกว่าการเกิดอาการตัวอ่อนจนกระทั่งล้มตัวที่จะ หนีแม้ว่าศรกำลังจะพุ่งเข้าใส่ตัวก็ตาม ความเปรียบตอนนี้ให้ความรู้สึกว่าการพระอนิรุทธ งามมากจนสะกดสัตว์ที่กำลังมีภัยให้ล้มวิ่งหนีได้

ตัวอย่าง

ฤาจันทร์มณฑล   ฤาจันทร์หากเห็น
 ทั่วตายค่านิเวยน   ยากจะเทียบจะหักทาน^๒

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

พระโพธิ์เห็นพระอนิรุทธบรมหลั้อยู่ก็เกิดความไม่แน่ใจว่าเป็นพระจันทร์หรืออย่างไร แต่ทว่าหากเป็นดวงจันทร์ก็ต้องมีคำนิเป็นรูปกระต่าย แต่พระอนิรุทธไม่มีคำนิใด ๆ เลย แม้พระจันทร์ก็ยากที่จะงามไค้ดเทียบพระองค์ นั่นคือ กวีเปรียบเทียบว่าพระอนิรุทธองคางยิ่งกว่าพระจันทร์ แนวคิดในการเปรียบเทียบเช่นนี้ให้ภาพความงามที่สมบูรณ์ไม่มีที่ติ

ตัวอย่าง

บัวทองเค็ดเตน้า	-เอาญา แลฤา
แลวควงคารา	หยุกฟ้า
ฤาจันทร์จากเวหา	หาพี พระเอย ^๑
.....	.....

กวีเปรียบเทียบความงามของพระเพื่อนพระแพงด้วยการตั้งคำถามในบาทแรก กวีเปรียบเทียบความงามของทั้งสองกับคอกบัวทอง กวีใช้คำ ทอง ขยายคอกบัว ซึ่งช่วยเพิ่มความหมายว่าเป็นคอกบัวทั้งคางและมีค้ำ แล้วกวีกล่าวต่อไปว่า "เค็ดเตน้า" คือเป็นคอกบัวทองที่เพิ่งเค็ดมาจากน้ำซึ่งให้ความรู้สึกว่าเป็นความงามที่สดชื่นมีชีวิตชีวา ในบาทที่ ๒ กวีเปรียบกับควงคาวที่หยาดมาจากฟ้า ควงคาวที่นำมาเปรียบกับนางให้ความหมายวางคางมีประกายและเป็นควงคาวที่คอย ๆ หยดลงมาอย่างช้า ๆ จากฟ้าลงสู่พื้นดิน บาทที่ ๓ กวีเปรียบว่าพระเพื่อนพระแพงเป็นพระจันทร์ลงมาจากฟ้าเพื่อมาหาพระลอ พระจันทร์ให้ความหมายว่านางทั้งสองงามเป็นนวลโย การกล่าวเปรียบเทียบความงามกับสิ่งทั้งคางหลายครั้งเช่นนี้ ช่วยเพิ่มน้ำหนักของความงามมากขึ้นอีก และกลวิธีการตั้งคำถามก็เป็นการเปรียบเทียบที่ให้ความหลากหลายซึ่งช่วยหลีกเลี่ยงการซ้ำซากจำเจไค้และยังเป็นการเปรียบเทียบว่าเหมือนอย่างตรงไปตรงมา

^๑พระวรเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๒:๘๐.

การใช้ความเปรียบในบทพรรณนาความงามของตัวละคร เป็นวิธีการที่ทำให้สื่อความหมายได้ชัดเจนและสั้นที่สุด แต่ว่าการเปรียบเทียบนั้นมักดำเนินรอยเป็นแบบเดียวกัน ดังนั้นกวีจึงแสดงความสามารถในการเลือกคำที่ไพเราะและในบางครั้งมีความหมายแฝงอยู่มาใช้ในบทพรรณนา เพื่อที่วาทพรรณนาแต่ละบทจะได้ไม่เหมือนกัน คือมีลักษณะเฉพาะของตน การประชันฝีมือในการแต่งนี้เองที่ทำให้บทพรรณนาความงามของตัวละคร เป็นส่วนที่งามมากที่สุดส่วนหนึ่งในวรรณคดี

ข. การใช้คำหลากหลาย

คำหลากหลายในบทพรรณนาความงามของตัวละครที่ปรากฏมากที่สุดและเด่นชัดที่สุดคือคำที่มีความหมายว่า งาม เมื่อกวีต้องการพรรณนาความงามของตัวละครจำเป็นต้องเอ่ยคำ งาม หลายครั้ง กวีจึงได้หลีกเลี่ยงความซ้ำซากด้วยการใช้คำหลากหลายคำ ดังต่อไปนี้

เอวออนอรรณง^๑

โฉมพระลอ เลื่องแก้ว   กว่าท้าวแดนดิน   แลนา^๒

ธำมรงค์พรายเพรช คแพรว^๓

นาสา ล่ายอง คือ ชอ ค่านวน^๔

พระเนตรพรายพิมล เพรา^๕

^๑ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลมาลี, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑: ๒๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^๔ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๘๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

น้ำสวย <u>แสลม</u> นชนิกา ^๑	
พระโอร <u>ฐ์</u> โองามครู	บารมี ^๒
คิ้ว <u>สวย</u> ชคเล็บเลิศ	<u>ประเสริฐ</u> สรพรพสรพวงค ^๓
บพบ <u>พหู</u> รวม	<u>รักษ</u> ท้าวนิราสา ^๔
สองนมชช <u>ค</u> วิจิตรใน ^๕	
พิศ <u>ไพ</u> รุจิตพิศมฤดี	คูโร เกศอันงามกัน ^๖
คิกพระ <u>พัก</u> คร <u>อ่าน</u> ักศศิสุทรพิมล ^๗	
พิศพร <u>รณ</u> ชานู	<u>กำ</u> รุรักษแจ่มจง ^๘

---

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๗.

^๒พระวราเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑: ๑๓.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^๔สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๔๕.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔.

^๘พระมหाराชครู, เสื่อโคคำฉันท์, หน้า ๒๔.

คำที่มีความหมายว่า งาม ในตัวอย่างที่ยกมา มีความหมายแตกต่างกันไปบ้าง ได้แก่ อรรถ์ (งาม) โฉม (รูปงาม) พรายเพรอก (งามระยับ) ล่ายอง (สวย งาม) เพรา (งาม) แสดม (งามแซมช้อย) ทรูหรือคำรุ (งาม) สลวย (เรียบร้อยงาม) ประเสริฐ (พิเศษ คือ เลิศ น่าจะหมายถึง งามเลิศ) ทรมารักษ์ (น่าจะหมายถึง งามน่ารัก) วิจิตร (งาม) ไพรุ (งาม รุ่งเรือง) และลำนึก (งาม) จะเห็นว่าคำที่แตกต่างกันนั้น ทำให้มีความหมายเพิ่มเติมกว้างขวางออกไป ซึ่งนอกจากจะปรากฏเป็นรูปคำหลากหลายแล้ว ยังทำให้มีความหมายหลากหลายด้วย ซึ่งเมื่อใช้ในที่ต่างๆ ก็ทำให้ผู้อ่านได้ภาพความงามหลายแบบ

นอกจากนี้ กวียัง เปรียบเทียบความงามกับพระจันทร์บ้าง ดอกบัวบ้าง เสมอๆ เป็นเหตุให้ต้องเอ่ยถึงคำเหล่านี้หลายครั้ง กวีจึงสรรหาคำที่ตรงกับความหมายที่ต้องการ แตกต่างรูปกันไป เช่น คำที่ใช้ในความหมายว่า พระจันทร์ มีดังนี้

เดือนจรัสโพยมแจ่มฟ้า	ยิบไค้เห็นหน้า ^๑
พิศออนค้อศศิธร	แจ่มฟ้า ^๒
เห็นส่องคไนตไวย	วรภัตรคือแข
ซัดแขงศศิแดง	मुखเปรมอันสคติส ^๓

คำที่กวีใช้หมายถึง พระจันทร์ มี เดือน ศติ (ซึ่งมีกระต่ายคือ ดวงจันทร์) ศศิธร (ทรงไว้ซึ่งรูปกระต่าย คือดวงจันทร์) แข (พระจันทร์ ภาษาเขมร) และ แแดง (ดวงจันทร์)

^๑ พระวรวงศ์วิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑: ๑๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๒: ๘๒.

^๓ พระมหาพรหม, เสื่อโคคำฉันท์, หน้า ๕.

คำที่ใช้ในความหมายว่า คอกบัว มีดังต่อไปนี้

พิศกรรณงามเพริศแพรว

กลกลีบมงกษแก้ว^๑

บัวทองเค็ดคแต่น้ำ

เอามา แลฤๅ^๒

อ้าแม่ผู้มีมุขคือนี้^๓

รชรรัตนรัตน์^๓

กรรณาคือกลีบกมลโลก

นลคามแกล้งผจง^๔

คิถพระเนตรคือนิลนิลอุบลอันบาน

กรรณาคือกลีบกาญจ-

นบ^๕

พระกรรณในบาง

คือกลีบมณฑทริกขจี^๖

ดวงคือประเลหทิพ

ยสระสร้อยสโรชา^๗

^๑พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, ๑:๑๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, ๒:๘๐.

^๓สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๓๗.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

^๖อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒๒.

^๗เรื่องเดียวกัน.

สุคาอันสมบุรณ์

กษมาศบเทียมหัน*

ท้าวเน้งอยู่ในประทุม^๒

กวีใช้คำที่มีความหมายว่า คอกบัว คังนี้คือ บงกช(ของที่เกิดในเปลือกคอกบัว) บัวทอง(บัวที่สวยงามและมีค่า) นีรช(ของที่เกิดในน้ำคือบัว) กมล(บัว) นิฉบล(บัวขาว) บัทม์(บัวหลวงคอกมีสีแสดมีกลิ่นหอมบานแต่เช้า) บุณทริก(บัวขาว) สโรชา(เกิดในสระคือคอกบัว) กช(ตัดมาจากบงกช คอกบัว) ประทุม(บัวหลวง) แม้ว่ากวีจะใช้คำที่เป็นชื่อเฉพาะของบัวแต่ละชนิดแต่ก็มีความหมายเพียงคอกบัว เท่านั้น นอกจากคำ นิฉบล หมายถึงบัวขาวซึ่งเป็นบัวสีน้ำเงินนั้นใช้เมื่อเปรียบเทียบกับตาของนาง แสดงว่ากวีคำนึงถึงสีของคอกบัวมากกว่าความสวยงามโดยรวม ๆ หรือลักษณะความงามของกลีบบัว

คำที่กวีจำเป็นต้องกล่าวถึงอีกคำหนึ่งคือคำที่ใช้เรียกตัวละครกวีก็ยกย้ายเลือกใช้คำต่าง ๆ กันไปได้แก่

คำที่เรียกตัวละครฝ่ายหญิงมีคังนี้คือ นาง (คำแทนชื่อของหญิง) นางพญา (นางผู้เป็นใหญ่เหนือหญิงอื่น ๆ) นางพาล(นางรุ่นสาว) นางโพธ(นางงามเมื่อแรกรุ่ง) นางลักษณ์(นางผู้มีลักษณะดี) นางคราญ(นางงาม) นางบุช(นางน้อง) นางเยาว์(นางสาว) นางแก้ว(นางที่รัก) นางโฉมยง โฉมยง(นางผู้มีรูปร่างผึ่งผาย) นางฎ(หญิงสาวสวย) กษัตรีย์(เจ้าหญิง) พนิกา(หญิงสาว) สุคา(หญิงสาว) กัลยา(นางงาม) เยาวมาลย์(หญิงสาวสวย) อ่อน(นางผู้มีอายุน้อย) อ่อนไห้(นางผู้มีอายุน้อยและเป็นใหญ่) สมร สายสมร(นางงามผู้เป็นที่รัก) เอววรรณ(นางผู้มีเอวอ่อน)

*พระมหาราชครู, เสื่อโคคำฉันท, หน้า ๒๔.

^๒หลวงศรีปรีชา (เซ่ง), "กลบทสิริวิบูลกิตติ" ในชุมนุมคำรากลอน, หน้า ๒๓๒.

ขวัญข้าว(นางผู้เป็นมิ่งขวัญ) ศรีเสาวภาค(นางผู้มีส่วนอันงาม) อนงค์(นางงาม)
(สอง)บัวบุษย์(นางผู้งดงามเหมือนคอกบัว) พะงาาม(นางงาม) และศรี(หญิงที่รัก)
เป็นต้น

คำที่เรียกตัวละครฝ่ายหญิงมักเป็นคำที่มีความหมายว่านางผู้เป็นใหญ่ นางผู้
มีรูปงาม นางผู้มีความอ่อนเยาว์ และนางผู้เป็นที่รัก ซึ่งเมื่อใช้คำเรียกชานเช่นนั้นแล้ว
ทำให้ผู้อ่านได้รู้สึกถึงความยกย่องและความรักอันมากมายที่ผู้พูดมีต่อนางได้เป็นอย่างดี

คำที่ใช้เรียกตัวละครฝ่ายชายมีดังนี้คือ เจ้ากู(ผู้เป็นใหญ่) เจ้าแผ่นดิน
(ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน) ราช พระราชา(พระเจ้าแผ่นดิน) พระบาท(เท้า ใช้เรียก
พระเจ้าแผ่นดินแสดงความยกย่อง) ท้าว(ผู้เป็นใหญ่, พระเจ้าแผ่นดิน) ไท ไท
(ผู้เป็นใหญ่) บพิตร(คำที่ใช้เรียกแสดงความยกย่อง) สมเด็จ(คำยกย่องหมายความว่า
ยิ่งใหญ่หรือประเสริฐ) สมเด็จชิบคินทร์ สมเด็จไต้ สมเด็จจันทบคี(ผู้ยิ่งใหญ่) พระภูมิ
พระภูบาล พระภูมินทร์(พระเจ้าแผ่นดิน) พ่อเนื้อทอง พ่อคุณเนื้อทอง(ผู้มีผิวเนื้อองคาง
กึ่งทอง) พระทอง(ผู้เป็นใหญ่ทั้งงามทั้งทอง) บัวบาทมงกช(ผู้มีเท้าองคางเช่น
คอกบัว) พระคนกลม(ผู้มีรูปร่างกลมกลิ้ง) เป็นต้น

คำที่กวีใช้เรียกตัวละครฝ่ายชายมักมีความหมายว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
ทั้งนี้เพราะตัวละครเอกฝ่ายชายมักมีฐานะเป็นกษัตริย์ นอกจากนั้นก็มีคำที่ใช้ยกย่อง
ตัวละครว่ามีรูปโฉมงามมีค่าและแสดงความยกย่องว่าเป็นผู้เป็นใหญ่และเป็นผู้มี
อำนาจกาย

กวีพรรณนาถึงความงามและยังเปรียบเทียบกับสิ่งดีๆ กันคั้งนั้นการใช้คำ
หลากจึงช่วยให้กวีสามารถหลีกเลี่ยงการใช้คำจำเจไปได้ซึ่งทำให้เกิดความไพเราะ
ในวรรณคดี

กวีพรรณนาความงามของตัวละครด้วยวิธีการเปรียบเทียบเป็นส่วนใหญ่
 กวีเปรียบเทียบความงามกับสิ่งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งทีคนนิยมกันว่างาม เช่นงามราวกับดวง
 จันทร์ หรือเทพธิดา เป็นต้น แม้ว่าเนื้อหากการเปรียบเทียบจะเป็นแบบเดียวกัน แต่
 กวีก็สามารถสรรหาคำที่เค้นหึ่งเสียงและความหมายมาใช้ ทำให้พรรณนามีเสียงไพเราะ
 และทำให้ไคภาพตัวละครที่งคงามคยอยางแจ่มชัด ในคั้นการค้เนินเรื่อง บท
 พรรณนาเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยปูพื้นตัวละครสำคัญ ทำให้ผู้อ่านมองเห็นรูปร่าง หน้าตา
 ลักษณะท่าทาง ฐานะ และส่วนประกอบอื่น ๆ บทสรรสรงทรงเครื่องก็ช่วยเน้นเหตุการณ์
 สำคัญของเรื่องทีตัวละครกำลังจะกระทำ จึงกล่าวไคว่า บทพรรณนาความงามของตัวละคร
 เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยในการค้เนินเรื่องและช่วยยกแกงประดับประค้ประคาวรรณคดีให้งคงาม
 ขึ้นคย